PORTUL POPULAR AL PĂDURENILOR

Fotografii de *Romulus Vuia*
Desene de *Cella Neamțu* și *Sanda Sturza*

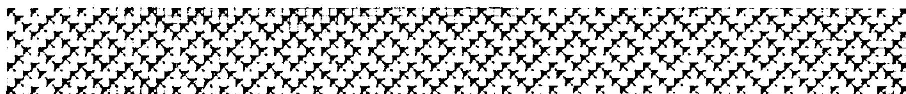
CAIETE DE ARTĂ POPULARĂ

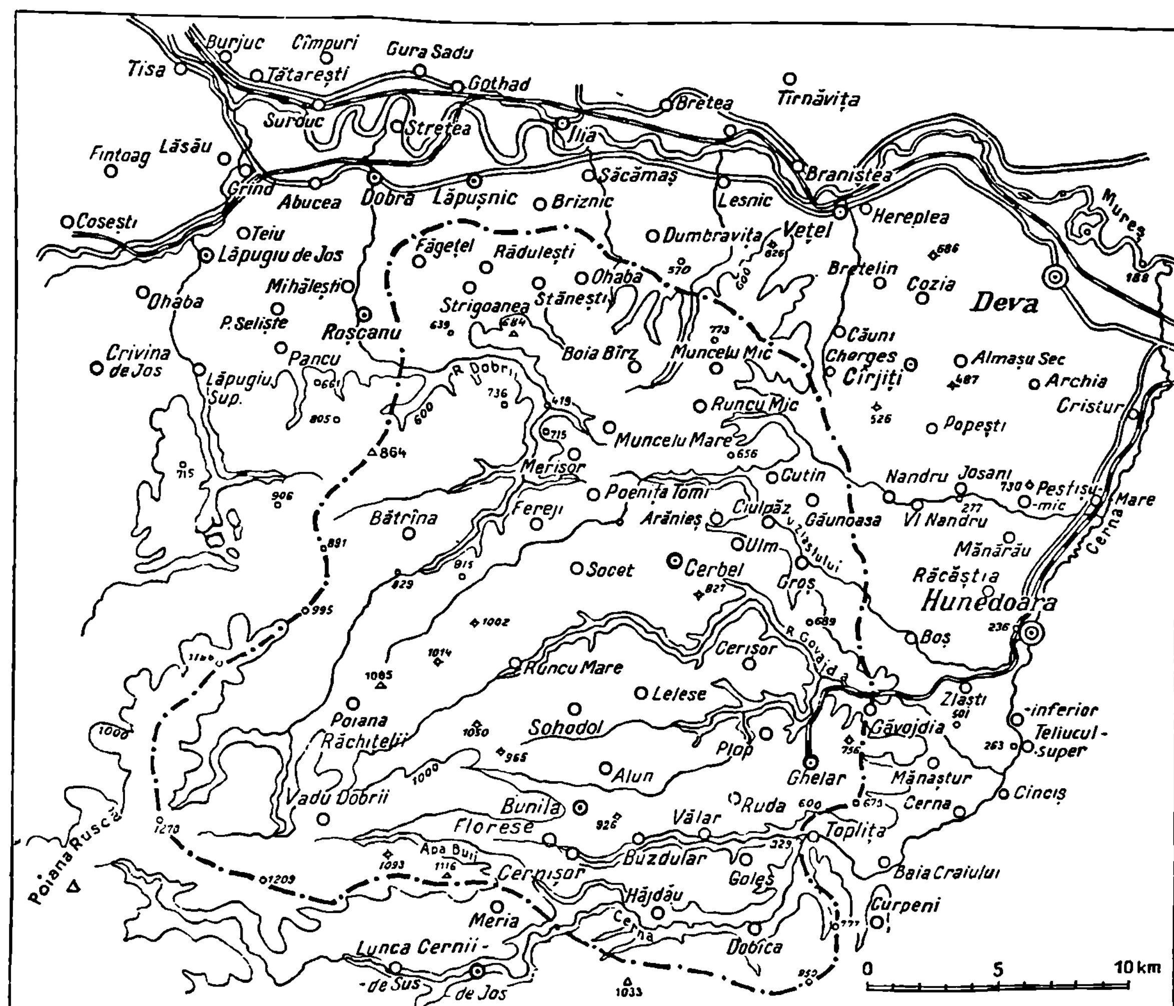
ROMULUS VUIA

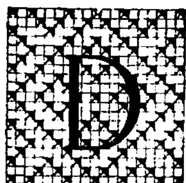
PORTUL POPULAR AL PĂDURENILOR

DIN REGIUNEA HUNEDOARA

EDITURA DE STAT PENTRU LITERATURĂ ŞI ARTĂ

Burjuc
Cîmpuri
Gura Sadu
Tisa
Tătarești
Gothad
Bretea
Tîrnăvița
Suruc
Stretea
Ilia
Fintoag
Lăsău
Grind
Abucea
Dobra
Lăpușnic
Brizinic
Săcămaș
Lesnic
Braniștea
Cosești
Teiu
Dumbravița
Vețel
Hereplea
Mureș
Lăpugiu de Jos
Făgetel
Rădulești
Ohaba
Strigoanea
Stănești
Bretelin
Cozia
Deva
Mihăiești
Ohaba
P. Seliște
Roșcanu
Boia Bîrz
Muncelu Mic
Căuni
Cherges
Cîrjiți
Almașu Sec
Archia
Crivina de Jos
Pancu
Lăpugiu Sup.
R. Dobrii
Runcu Mic
Popești
Cristur
Muncelu Mare
Merișor
Poenița Tomi
Cutin
Nandru
Josani
Peștiș-mic
Mare
Bătrîna
Fereji
Arănieș
Ciulpăz
Găunoasa
Vl Nandru
Cerna
Mănărău
Ulm
Socet
Cerbel
Gros
Răcăștia
Hunedoara
Boș
Cerișor
R. Govajd a
Runcu Mare
Lelese
Zlaști
inferior
Teliucul-super
Poiana Răchițelii
Sohodol
Plop
Găvojdia
Ghelar
Alun
Mănăștur
Cinciș
Vadu Dobrii
Bunila
Ruda
Vălar
Cerna
Poiana Ruscă
Florese
Toplița
Apa Bui
Buzdular
Goleș
Baia Craiului
Cernișor
Hăjdău
Curpeni
Meria
Cerna
Dobîca
Lunca Cernii-
-de Sus
-de Jos
0
5
10 km

rumeţul care călătoreşte din Bucureşti spre Arad plecînd seara se trezeşte dimineaţa pe la Simeria şi zăreşte valea largă a Mureşului. Apoi, la Deva, privirea îi va fi atrasă de ruinele cetăţii, ce se văd deasupra oraşului. Ea are, în literatura populară maghiară, o legendă asemănătoare cu cea a meşterului Manole de la Argeş. Mai departe, în drum, va trebui să privească cu luare-aminte, spre miazăzi, coastele şi dealurile împădurite ce coboară brusc spre valea Mureşului. Sînt ultimele ramuri ale Poienei Ruscăi, iar sus, pe podişul deasupra zonei de păduri, e regiunea Pădurenilor.

Dacă e turist, călătorul, atras de mirajul pădurilor şi al regiunii, poate coborî la Ilia, un tîrguşor pe Mureş, unde, după ce va trece şi podul, o va lua pe valea Lăpuşnicului în sus. Dincolo de Răduleşti va întîlni « priporul ăl mare », numit aşa în graiul localnicilor, şi va străbate şi centura de păduri. Ajuns pe culme, la vreo 700—800 m, va fi izbit de priveliştea largă şi deschisă în toate părţile. La această altitudine va întîlni o suprafaţă netedă, întinsă, iar primul sat în care va intra, Muncelu Mare, îi va păstra o altă surpriză: aceea de a vedea un port original, cu totul deosebit de cel al regiunilor înconjurătoare.

Drumeţul a străbătut brîul de păduri şi a urcat panta piezişă, centura care înconjoară şi izolează acest ţinut, iar la Muncelu Mare a intrat în prima comună din regiunea Pădurenilor.

Dar adevărata poartă de intrare nu e pe aici, ci pe la Hunedoara. Drumeţul va trebui să coboare la Simeria, de unde pleacă două linii ferate înspre miazăzi: una spre centrul minier de la Petroşani şi cealaltă spre centrul metalurgic de la Hunedoara.

Apucînd pe cea de a doua linie, după scurt timp va coborî în gara Hunedoara. Plecînd apoi spre centrul oraşului, ochiul iscoditor al drumeţului va observa îndată că a intrat în unul dintre cele mai de seamă centre metalurgice ale ţării. Pretutindeni şi mai ales pe la periferie: şantiere, linii de noi drumuri şi şanţuri săpate în terenul viran, din care se ridică schelete de metal, prevestind marile clădiri şi uzine ce se înalţă ca din pămînt. Apoi vede cartiere noi, moderne, spre care duc drumuri largi, asfaltate. Intrînd în centrul oraşului, trece pe străzi înguste cu case scunde: e sîmburele oraşului vechi, cu străzi desfundate, cu şanţuri săpate pentru diferitele conducte. Toate dau însă impresia unei vieţi trepidante care transformă acest orăşel de provincie într-un mare centru industrial al ţării.

Din piaţa destul de spaţioasă din mijlocul oraşului se poate privi spre vechiul castel al Huneazilor, singurul castel medieval bine păstrat al ţării, în faţa căruia se înalţă cetatea muncii cu furnalele veşnic fumegînde. De aici, deasupra uzinelor de la « gara mică » te urci în micul tren cu linie îngustă ce duce pînă la Ghelar, însemnat centru minier, al cărui minereu de fier, cu cel de la Vadu Dobrii, alimentează furnalele uzinelor de la Hunedoara.

În tren, călătorul îi întîlneşte pe pădureni, fie în caracteristicul lor port original, fie în salopetele de muncitor, căci o bună parte a lucrătorilor de la uzine se recrutează dintre locuitorii satelor mai apropiate. Scrutînd feţele acestor oameni de o statură înaltă, vom fi surprinşi de trăsăturile lor marcante: cap rotund (brachycefal), faţă lungă (leptoprosopă) cu un nas proeminent, trăsături caracteristice rasei dinarice, căci pădurenii, în marea lor majoritate, aparţin acestei rase (fig. I). Numai că rasa dinarică e brunetă şi între pădureni — mai ales la femei — întîlnim şi blonzi (fig. V).

Trenul porneşte la începutul după-amiezii, urcă gîfîind panta pe valea Găvojdiei trecînd peste viaducte îndrăzneţe şi prin tuneluri. Călătorul este izbit de îngustimea văii, cu coaste împădurite şi numai ici-colo va zări cîte o gospodărie, fie în luncă, fie pe o coastă mai domoală. Drumeţul s-ar putea coborî şi la Găvojdia, vechiul centru al topitoarelor de fier astăzi părăsite, de unde ar putea apuca pe valea Runcului înspre inima

1. *Poenița Voinii. Sat de culme*

Pădurenilor, la Cerbăl, Lelese sau alte localități din jurul lor. Noi îl sfătuim însă să meargă pînă la capătul liniei, unde va coborî la Retișoara și să urce șoseaua ce duce, în serpentine, cu curbe îndrăznețe, pînă în primul sat, la Ghelar. De aici, poposind o noapte, în zorii zilei următoare poate pleca cu o trăsură de ocazie sau mai bine pe jos, spre a-și satisface dorința de a se opri unde vrea, ca să vadă ce-i place. De altfel drumul, ce urcă ușor de tot pe culmea netedă, nu e greu și merită osteneala. Dacă privește spre miazăzi, cînd e timpul frumos, va avea la picioare valea îngustă a Vălăriței, împădurită și ea, iar ceva mai departe o linie de culmi ce coboară cu o pantă ușoară spre valea Cernei. Ridicîndu-și ochii în depărtare, se va desfăta de măreața priveliște a Retezatului ce-și înalță coama de culmi, ca un uriaș balaur, pînă în norii văzduhului.

Pornind mai departe, peste jumătate de oră va întîlni al doilea sat al pădurenilor, Ruda, cu casele răzleţe pe coasta dinspre miazănoapte, iar peste o oră va ajunge la al treilea sat, aşezat tot pe culme şi el, sau mai bine zis pe o curmătură între două culmi (fig. 1); e Poeniţa Tomii unul dintre cele mai tipice sate ale Pădurenilor, cu o poziţie dintre cele mai pitoreşti.

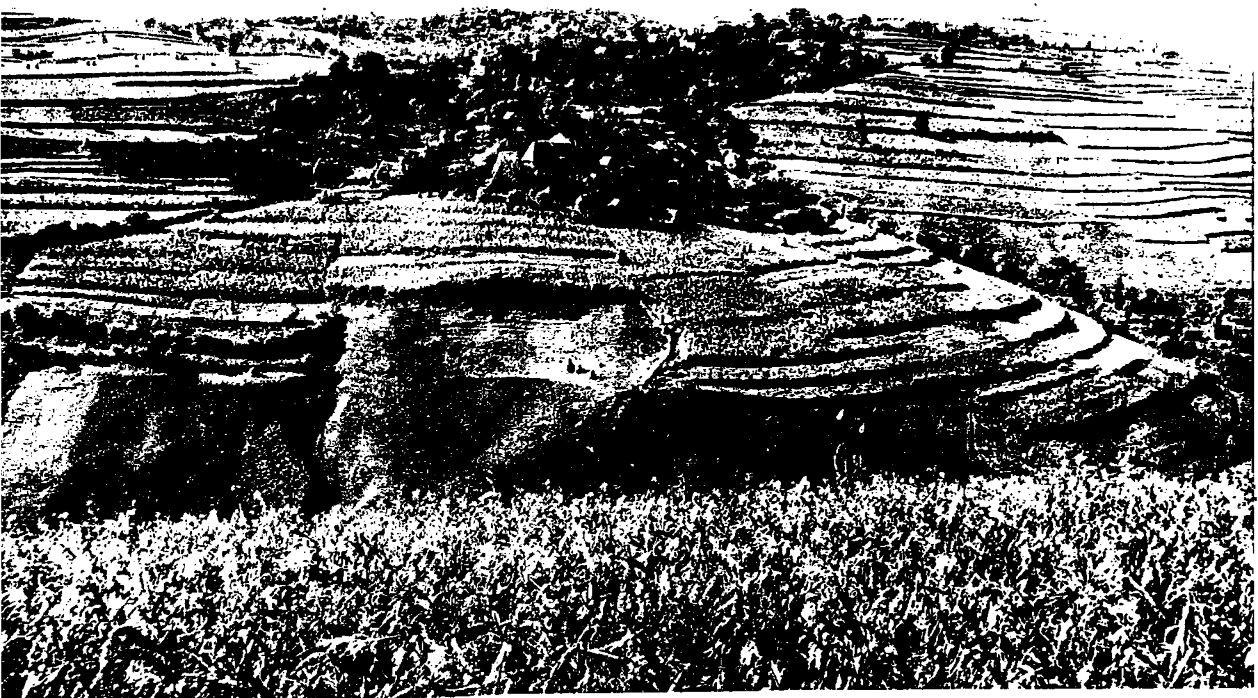
Drumeţul va fi surprins nu numai de poziţia ciudată a acestor sate de culme, dar şi de suprafeţele mai largi, rotunjite, ale dealurilor cu arături în terase. Îndreptîndu-şi privirea înspre miazănoapte, va observa aceleaşi culmi netede, cu spatele rotunjit şi vrîstat cu arături în terase şi cum aceste dealuri coboară lin spre linia Mureşului şi a Cernei.

Ici-colea, dacă va scruta suprafeţele şi mai atent, pe coaste va desluşi mici muşuroaie albe ca de tibişir — sînt gurile minelor de talc, căci, mai recent, în afară de uzinele de la Hunedoara şi minele de la Ghelar şi Vadu Dobrii, pădurenii « lucră » şi la minele de talc de la Lelese. Cum mi-a spus atît de sugestiv un informator: « Tălienii ne-or învăţat să intrăm ca rîmele pe sub pămînt ».

După ce a poposit şi vizitat acest sat, atît de ispititor din punct de vedere etnografic, peste o oră poate să ajungă la un altul, Bunila (fig. 2), o aşezare mai mare, fiind şi un centru administrativ. Pe tot parcursul, drumeţul a fost însoţit de linia funicularului ce duce minereul de la Vadu Dobrii la Ghelar. Pînă aici satele au fost aproape unul de altul, distanţă de jumătate pînă la o oră. Aceeaşi distanţă mică o va întîlni aproape între toate satele pădurenilor, fenomen caracteristic pentru aşezările acestui ţinut.

Îl sfătuim pe călător să-şi continue drumul pînă la capătul acestei culmi, pînă la Vadu Dobrii. De data aceasta va avea de parcurs o distanţă mai mare, de cîteva ore.

Ieşind din sat, spre miazănoapte, va zări comuna Alun tot pe culme şi pe coasta ce coboară cu o pantă uşoară spre miazăzi. În faţa satului, mari blocuri albe, ce se pot vedea şi de la distanţă, îi atrag atenţia: e gura minei de marmură de la Alun. Iar dacă va privi spre apus, cu ochii deprinşi ai unui geograf — căci turistul trebuie să aibă şi asemenea noţiuni şi interes pentru ambele discipline: geografie şi etnografie — va fi surprins de faptul că valea îngustă şi împădurită a Peştişelului, ce l-a însoţit din dreapta lui cu profilul transversal ascuţit ca al literei V a văilor în faza tinereţii lor, se lărgeşte aici avînd o albie cu fundul lat, cu pante uşor înclinate, semănînd cu fundul unei albii mari.

2. *Bunila văzută dinspre Alun*

Această vale largă, cu pante domoale, e restul văii cu caracter de maturitate, conservată aici, în partea de sus a regiunii. Căci întinerirea văilor şi a reliefului, în baza legii eroziunii urcătoare, porneşte de jos în sus, de la nivelul de bază al rîului. Astfel călătorul îşi va da seama şi de formaţia geografică a Pădurenilor: o regiune de platformă, la o înălţime între 600—1100 m, săpată de văi adînci, înguste şi împădurite, înţelegînd în felul acesta de ce cele mai multe sate nu sînt în aceste văi adînci şi întunecoase, ci pe culmile netede, însorite şi pline de arături în terase.

După un drum destul de lung, de cîteva ore, va ajunge la Vadu Dobrii, devenit, mai recent, şi acesta un centru pentru exploatarea minereului de

fier. Satul nu mai e adunat ca cele întîlnite pînă aici, ci risipit, cu case izolate în mijlocul fînețelor. Va întîlni și aici capătul altei văi, a Vălăriței, cu fundul lat și cu caracter de maturitate. Aici am ajuns la cel mai înalt punct locuit, căci comunele Vadu Dobrii și vecina ei dinspre miazănoapte, Poiana Răchițelii, sînt cele mai înalte așezări ale pădurenilor (1100 m), ambele cu o populație venită recent din vechea țară. Amîndouă satele au o structură rară, cu gospodării răzlețe în mijlocul fînețelor, Poiana Răchițelii grupîndu-se în mici cătune.

De aici nu e departe vîrful cel mai înalt al regiunii, Poiana Ruscăi (1359 m), care, cu zona de păduri, formează marginea de vest și cea mai ridicată a regiunii Pădurenilor. Din acest punct central, coboară radial cele cinci culmi ale Pădurenilor, despărțite de văi adînci, înspre valea Mureșului, a Cernei și a Streiului. Aceste cinci culmi, cu suprafețele lor netede, ce sînt resturile unei platforme de eroziune, formează miezul regiunii Pădurenilor, înconjurată de centura de păduri, dîndu-i caracterul de regiune înaltă, izolată de toate părțile și prin meterezele pantelor piezișe. Numai ținînd seama de aceste date geofizice vom înțelege cum s-a putut păstra o cultură populară arhaică, extrem de originală și diferențiată de cea a regiunilor înconjurătoare.

După cum am putut observa, trăsăturile principale ale regiunii sînt: așezările pe culmi, culturile în terase pe înălțimi și mai ales splendidul și originalul port pădurenesc.

Populația acestui ținut este formată din mai multe straturi. Baza o constituie elementul băștinaș romînesc, dovadă e mulțimea de numiri de localități de origine romînească din centrul regiunii. Termeni toponimici romîno-slavi (Sohodul — Valea Seacă, Alun — Leșnic, Rîul mare — Dobra) păstrează amintirea conviețuirii romîno-slave. Elementul slav pare a fi fost mai numeros în regiunea superioară a văii Cernei, în care s-au păstrat mai multe numiri de origine slavă.

Cel mai vechi document în care găsim amintite satele Pădurenilor (Zlaști, Ruda) datează din 1297. El ne arată că locuitorii acestui ținut au fost supuși ascultători ai pîrcălabului cetății Hunedoara. De altfel, începînd cu veacul al XIV-lea și al XV-lea, dată la care începem să avem documente mai numeroase, apar aproape toate comunele de azi ale Pădurenilor, ba chiar și mai multe, unele din ele dispărute astăzi, amintirea lor fiind păstrată prin tradiție. Din aceste veacuri ni s-au păstrat și nume de cneji și cnezate din acest ținut.

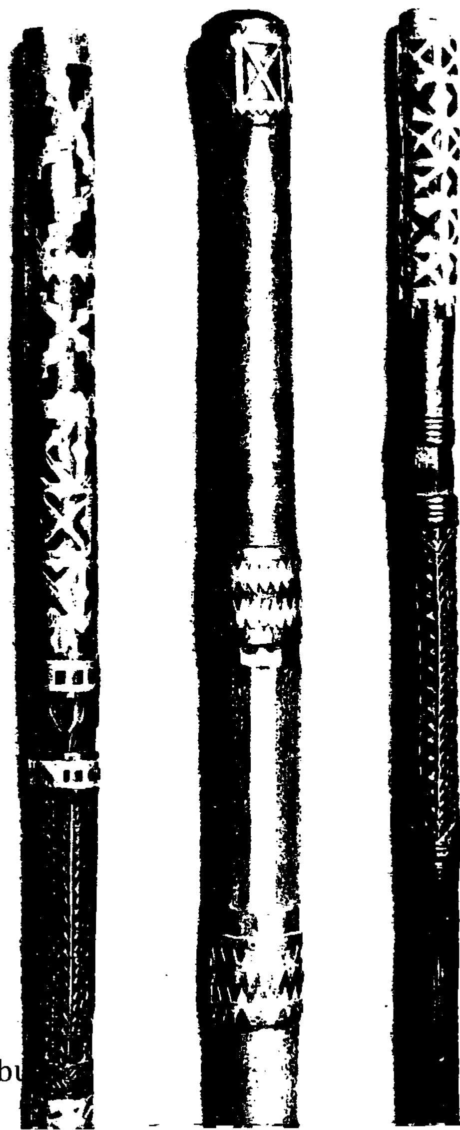
Populația de baștină — cum ne arată și tradiția — a fost îngroșată cu numărul celor veniți din părțile înconjurătoare. Ei s-au refugiat în

acest ţinut izolat, fiind mai la adăpost sub castelanii cetăţilor Deva şi Hunedoara, decît sub ascultarea nobililor.

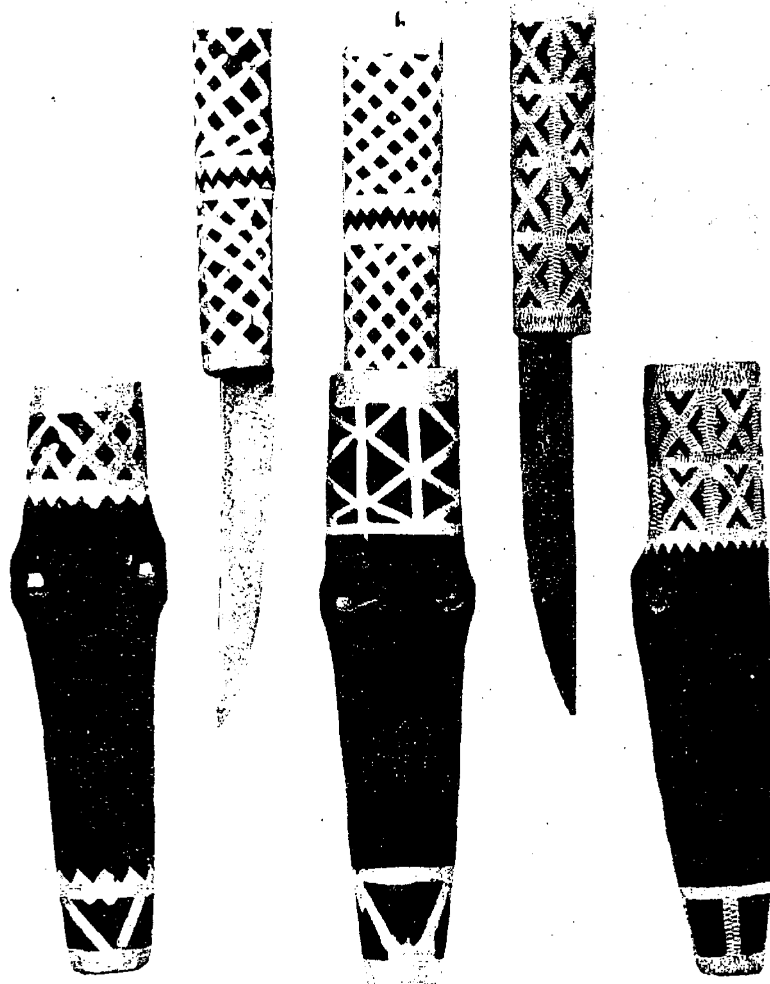
Un al treilea strat îl reprezintă aşa-zişii « munteni » veniţi, cum arată şi numele, din vechea ţară. Ei s-au contopit, ca limbă, trai şi port cu populaţia autohtonă şi numai tradiţia, fizionomia şi numele de familie le mai arată originea. Cei noi veniţi sînt numiţi « tăşcaşi » sau « taxalişti », deoarece ei primeau, din proprietatea statului, un loc de casă şi grădină pentru care plăteau o taxă. În afară de agricultura în terasă pe înălţimi, de un păstorit local, cantonat pe hotarul comunei, o a treia îndeletnicire mai de seamă a pădurenilor a fost şi « stînjenăritul », adică tăierea de păduri şi « bocşitul », arderea cărbunelui de lemn pentru uzinele de la Găvojdia, Hunedoara şi Cugir.

Nu e deci de mirare dacă în această regiune izolată de păduri şi în urma condiţiilor geografice cu totul speciale s-a dezvoltat una dintre cele mai originale şi profund arhaice civilizaţii populare din ţara noastră. Aceste împrejurări au favorizat dezvoltarea unei arte populare cu caractere cu totul distincte. Dintre cele trei categorii ale artei populare după materie: obiecte săpate în lemn, textile şi ceramică, primele două categorii au o largă dezvoltare în regiunea Pădurenilor, în schimb ultima, ceramica, lipseşte total. În nici una din cele 40 de sate ale Pădurenilor nu am întîlnit vreun olar. Produsele de ceramică din

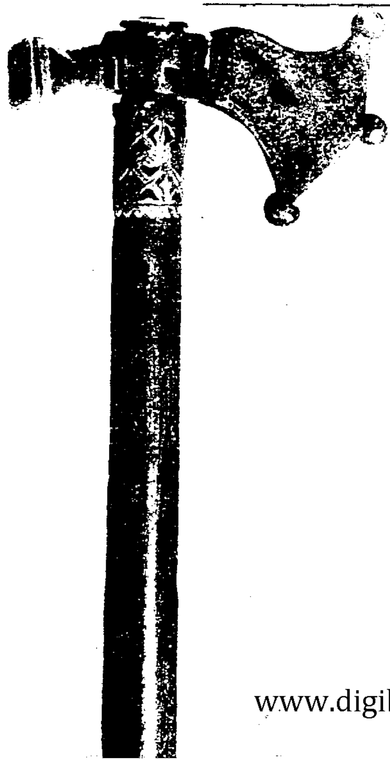
3. *Bîte crestate şi legate cu cositor*

4. Cuțite cu teacă legate cu cositor

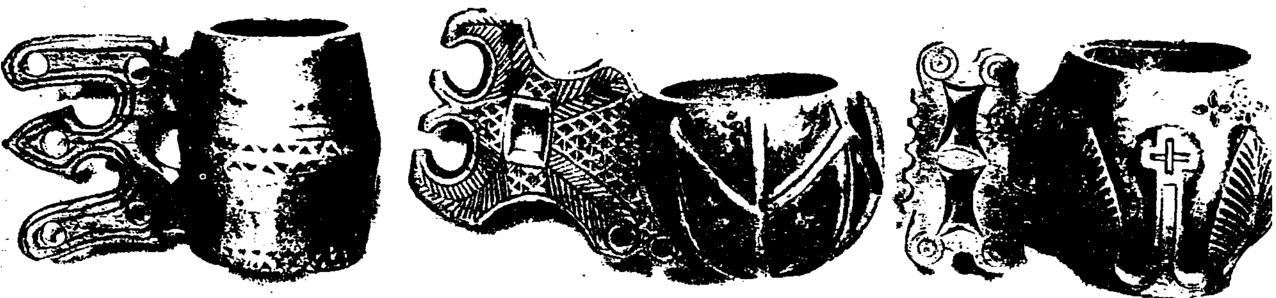
5. « Ciocane » de aramă

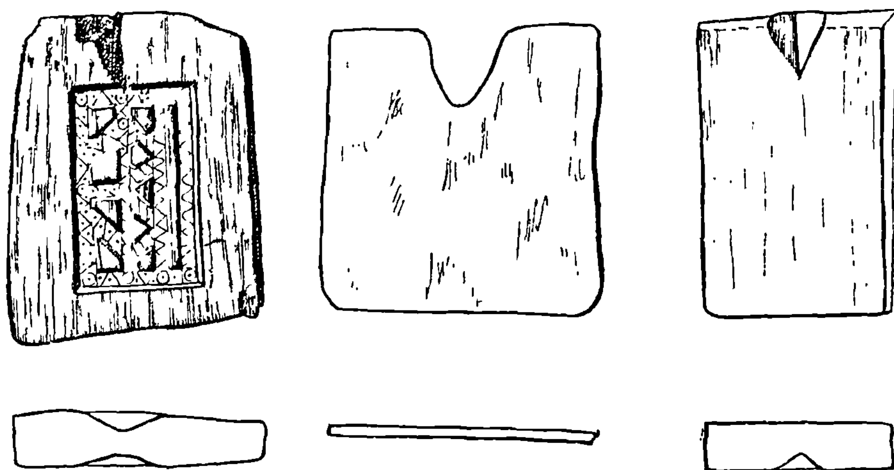
această regiune sînt o marfă de import, cumpărate la tîrgurile de la Hunedoara, Ilia şi Dobra.

La pădurenii care trăiesc în mijlocul pădurilor, fiind şi dibaci tăietori de lemne, e firesc să se fi dezvoltat o remarcabilă artă în prelucrarea lemnului pentru diferite obiecte de folosinţă zilnică. În acest domeniu pădurenii au creat ceva excepţional chiar şi în categoria obiectelor monumentale. Crucile lor de lemn, « rugile », sînt de o varietate şi bogăţie în forme şi motive cum rar întîlnim în alte regiuni (fig. 52). Drumeţul colindînd satele pădurenilor este surprins de mulţimea şi frumuseţea crucilor de lemn întîlnite lîngă uliţi şi drumuri.

Dar şi din categoria obiectelor uzuale mai mici, arta crestăturilor în lemn a pădurenilor se poate mîndri cu creaţii de o reală valoare avînd o notă specific pădurenească. Acestea se pot împărţi în patru categorii: furci de tors, bîte, caucuri şi cuţite în teacă. Ele sînt împodobite nu numai cu crestături, dar şi cu o tehnică specială de a umple cu cositor golurile crestate, ceea ce dă o notă originală şi variată acestor creaţii. Bîtele, caucurile şi cuţitele cu teacă ne interesează mai îndeaproape şi în legătură cu portul lor. Pădureanul nu pleacă la drum fără o bîtă frumos crestată şi fără să aibă legat de curea un cauc şi în el un cuţit cu teacă, iar la ospeţe un « şiocan » (ciocan) de aramă (fig. 3,4,5). În privinţa « căpşelelor » (caucurilor), credem că pădurenii au cele mai variate şi artistice creaţii

6. « Căpşele » pentru băut apă

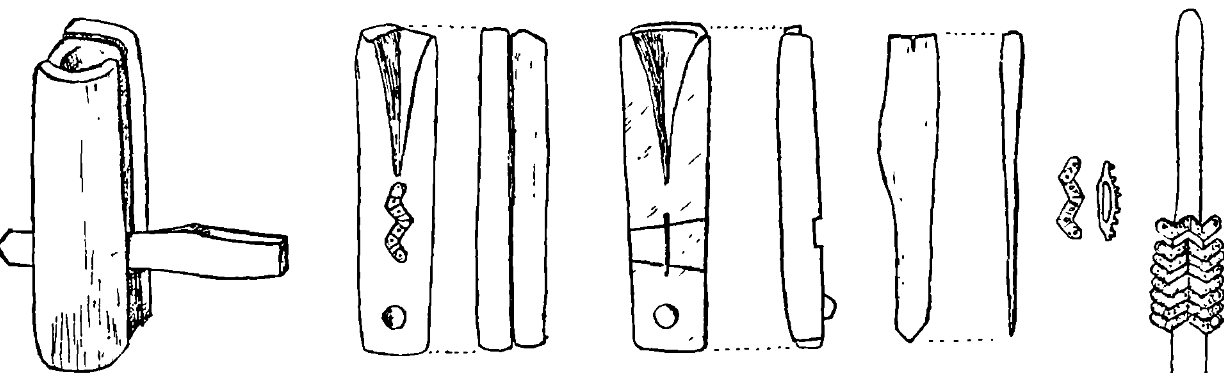

7. *Tipar pentru cataramă la « balț »*

pe întreaga țară, constituind un titlu de mîndrie a artei noastre populare (fig. 6).

De altfel pădurenii excelează și în arta de a turna obiecte din cositor, păstrînd o tehnică arhaică ce seamănă mult cu cea a epocilor îndepărtate: de a turna, în forme săpate în piatră moale « cătărame» și « ținte », din care ei, aplicîndu-le pe fîșii înguste de piele, fac frumoasele și originalele lor cingători pentru femei numite « balț » (fig. 7 și 8). Ele se întrebuin-

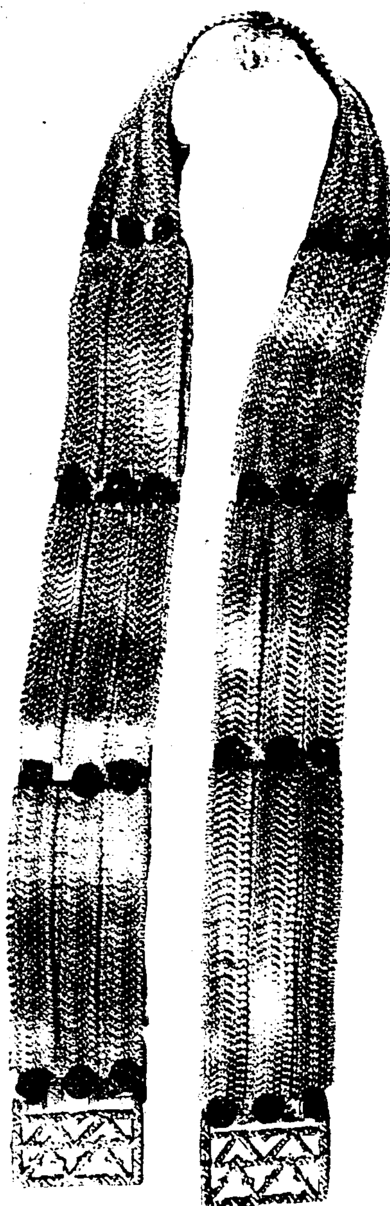
8. *Tipar pentru « țintele » de la « balț »*

ţează ca o preţioasă podoabă cu prilejul sărbătorilor şi la anumite ocazii. Balţul e o piesă tipică a portului femeiesc din acest ţinut (fig. 9).

Portul pădurenesc — îndeosebi cel femeiesc, căci acesta dă de obicei şi în alte regiuni nota dominantă, specifică portului popular — se deosebeşte total nu numai de cel al regiunilor înconjurătoare, cu care aproape că nu are nimic comun, dar e unic în toată ţara. În schimb, portul bărbătesc păstrează mai puţine note distinctive, iar în multe privinţe are piese comune sau înrudite cu portul bărbătesc al regiunilor învecinate sau chiar şi mai îndepărtate.

Portul femeiesc nu numai că e original şi specific, dar parcă ar tinde să se adapteze şi constituţiei fizice a rasei dinarice căreia îi aparţine marea majoritate a populaţiei şi să-i accentueze trăsăturile. Această rasă fiind înaltă şi zveltă, cu trăsături marcante, parcă şi costumul femeiesc vrea să ridice înălţimea şi zvelteţea trupului, cu liniile apropiate de corp şi cu tendinţa spre înălţime şi vertical spre deosebire de portul altor regiuni cu tendinţa spre orizontal (fig. 34, 35 şi 42).

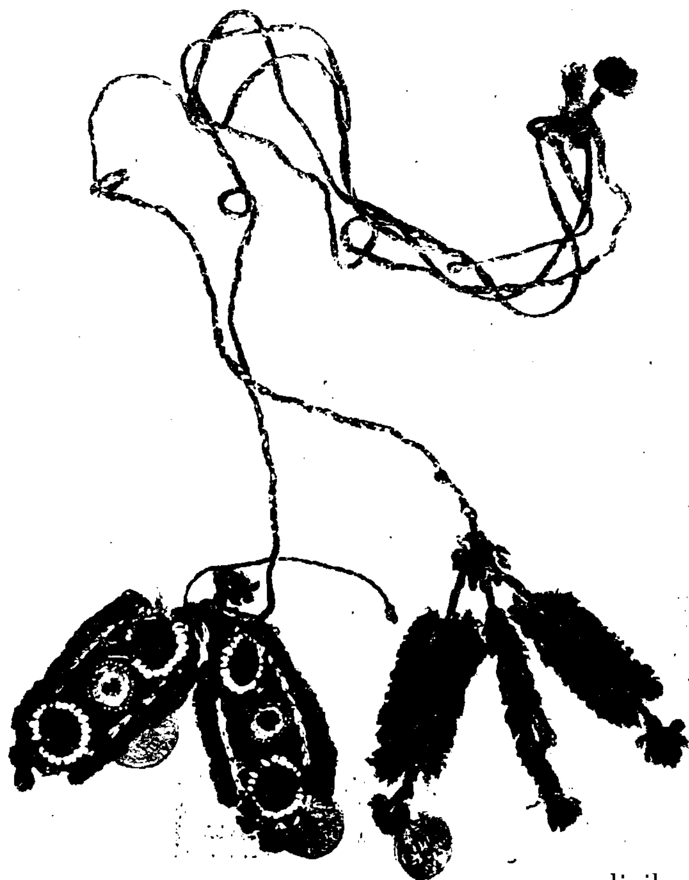

9. « *Balţ* »

PORTUL FETELOR

În regiunea Pădurenilor portul e diferenţiat nu numai după gen, dar şi după vîrstă. În privinţa vîrstei putem distinge trei etape, atît în portul femeilor cît şi în cel al bărbaţilor, avînd deosebiri în ce priveşte motivele şi coloritul precum şi aplicarea altor elemente decorative pe piesele de lînă purtate deasupra. Unele piese se poartă atît de bărbaţi cît şi de femei. Acestea sînt: tolobonii, laibărul şi şuba din pănură de lînă, cojocul (pieptarul) înfundat din piei de oaie şi opincile.

Fetele au aceleaşi piese de port cu acelaşi croi ca şi nevestele (fig. 27 şi 28). Deosebirea cea mare e în găteala părului. Spre deosebire de femei, fetele poartă, ca în mai multe regiuni ale ţării, două « tici » (chici), una dată înapoi şi alta de la frunte dusă peste urechea dreaptă şi împreunate amîndouă la ceafă (fig. 40, fata din stînga grupului). La capătul chicii se poartă «curm» făcut din arnici (lînă colorată) ce se termină cu « şocoţ », ciucuri de mătase şi părţi ovale, împodobite cu oglinzi, mărgele şi steluţe ca să scinteieze (fig. 10). Tot spre deosebire de neveste, fetele poartă în cap «chischineu», o năframă roşie înflorată cumpărată din prăvălie (pl. în culori II şi V).

10. « Curm » din arnici

Deşi fetele mari poartă de multe ori aceeaşi cămaşă ca şi nevestele tinere, totuşi a lor se deosebeşte prin colorit şi prin motivele întrebuinţate. Cămaşa femeiască are pe mînecă, asemeni cămăşilor femeieşti din Ţara Haţegului şi Banat, o cusătură numită «rînduri» care este lungă şi lată de la umăr pînă aproape de « pumnaşi », manşetele mînecilor.

Dintre motivele întrebuințate fetele mari preferă: « coșiile », « roata mare » și « gogîștile », cusute mai mult cu arnici roșu. În genere culoarea roșie e rezervată fetelor mari și nevestelor tinere (pl. II, III, IV și V). Fetele mai mici poartă aceeași cămașă, dar cu o cusătură mai îngustă și mai simplă la mîneci sau fără aceasta (fig. 27 și 28). Celelalte piese ale portului fiind aceleași ca și ale nevestelor tinere, le vom descrie la locul cuvenit.

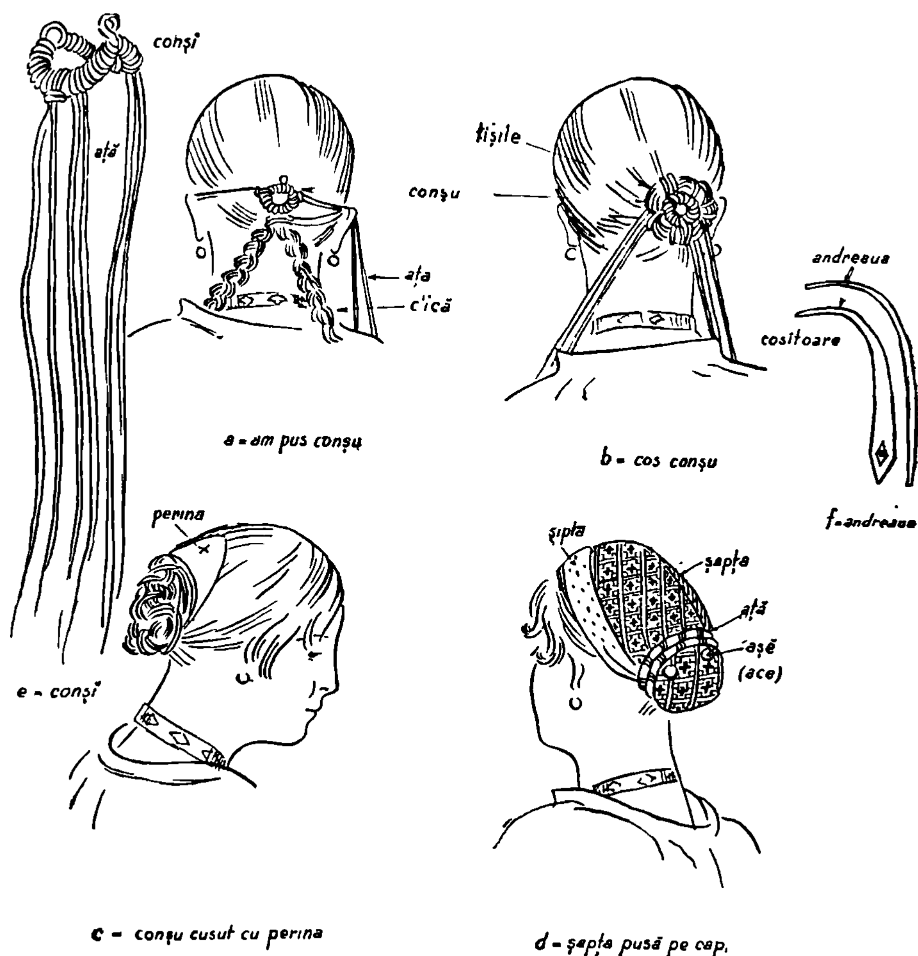
PORTUL FEMEILOR

E un fapt cunoscut că, de obicei, portul femeiesc este acela care prezintă specificul unui ținut. Poate nicăieri nu se poate demonstra acest adevăr ca în regiunea Pădurenilor.

Dacă portul bărbătesc mai are piese și trăsături comune cu cel al regiunilor învecinate și chiar și mai îndepărtate, dimpotrivă, portul femeilor este cel care dă nota distinctivă, specific pădurenească. El este într-atît de diferențiat, încît în nici una din regiunile învecinate, și cu atît mai mult în restul țării, nu găsim ceva asemănător. Mai mult, aproape fiecare piesă a portului femeiesc prezintă o notă nouă, cu totul deosebită și neîntîlnită în alte părți. Chiar și cînd piesa respectivă e folosită și în alte regiuni, totuși, printr-un amănunt caracteristic portului pădurenesc, primește o notă distinctivă.

Începem prezentarea portului femeiesc cu găteala capului, pentru că aceasta dă întregului port o distincție deosebită și e legată și de ritualul nunții consfințit prin tradiție.

Cu prilejul nunții i se face miresei « conciul » care se « învelește » cu « cîrpa » sau « proboada ». Acest ceremonial e precedat de rituri de fecunditate. Nuntașii fiind adunați în curtea miresei (fig. 23 și 24), unde se află în mijloc o măsuță cu un ciubăr cu apă, mireasa cu un « mătăuz » ori un « cauc » (o lingură mare) stropește pe nuntași cu apă, iar unul dintre « gazde » (vornici) strigă: « Ani roditori să dea Dumnezeu și să trăiască toți nuntașii ! » Apoi cu un ceremonial deosebit, nănașii și nuntașii petrec mirii la o « ultoanie » (altoi), unde împreună cu nănașii înconjoară altoiul de trei ori ducînd ciubărul cu apă pe care o varsă la rădăcina pomului. Mireasa rupe o « croambă » (creangă) și cu un ban o împlîntă la rădăcina mărului. Se aduce un scaun și o perină pe care se așază mireasa, iar nănașa îi strică « cica » și îi face « conși », o învăluie pe cap cu o « cîrpă de jolj ». Unul dintre « cuscri » (rudele mirelui) pușcă cu pistolul — mireasa

11. « Conciu » *pădurencelor*

sare în picioare. În tot timpul ceremonialului cîntă « şimponierul » şi « fomeile ».

Mireasa se îmbracă cu « cămaşa » cea mai frumoasă, avînd motivul de pe mînecă numit « coşiile » ori « budienele » cusute în întregime cu arnici roşu. În loc de obişnuitele « oprege », ea poartă « sumna » de postav care e ca o rochie, o piesă de ceremonii a tinerelor neveste, fiind îmbrăcată numai la ospeţe şi sărbători mari. Pe cap pune flori şi « cunună », îşi pune « salba de libre » (monede de argint). Acestea sînt legate de « şiptariu » cu mărgele (fig. 25).

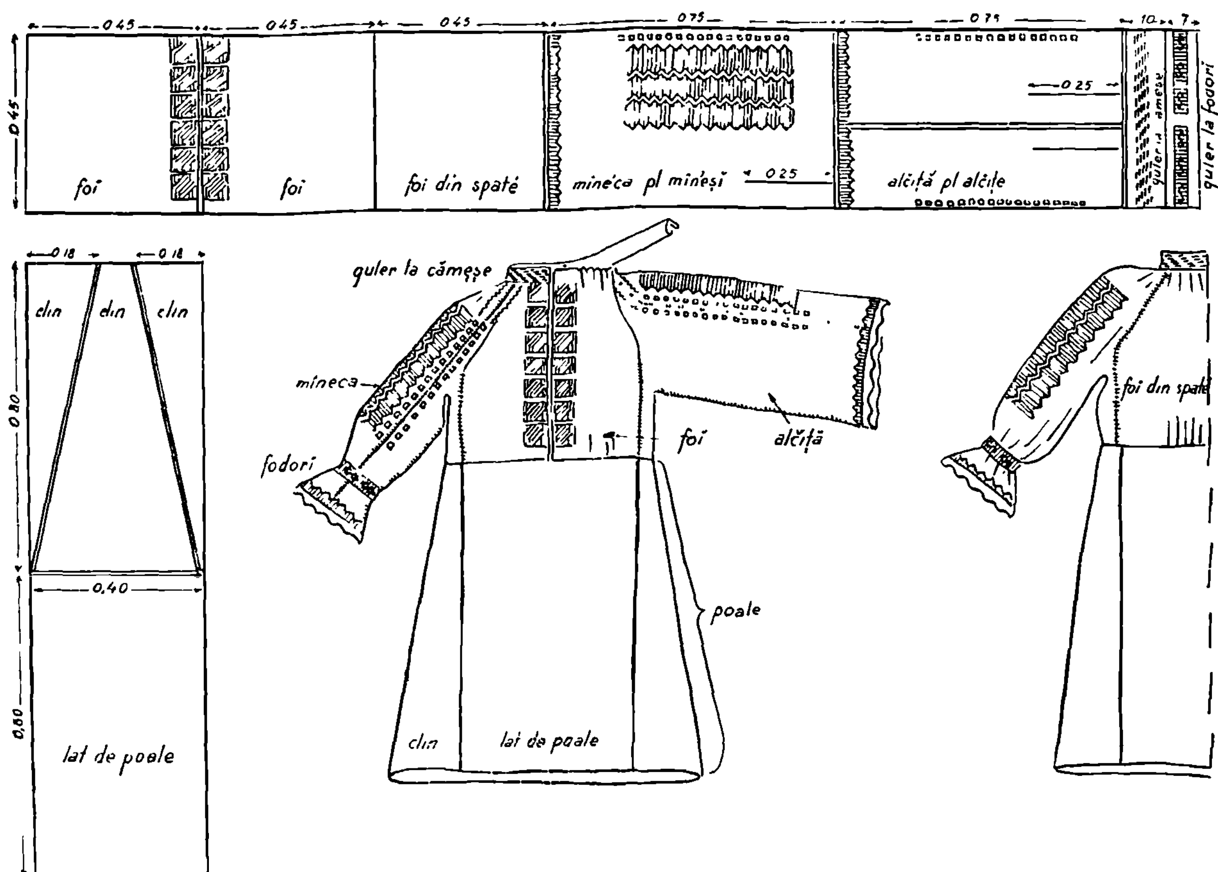
Prin ritualul nunţii, mireasa a devenit femeie, primind şi semnele tradiţionale de consacrare: conciul şi cîrpa, şi de aici înainte ea intră în rîndul nevestelor tinere. Să-i urmărim deci portul atît cel de sărbătoare, cît şi cel de toate zilele folosit la lucru.

Nevasta tînără îşi face singură « conciul ». « Conşu » e făcut din sîrmă în formă de cerc (fig. 11 e), şi e învăluit cu păr. El are trei aţe numite « cosîtoare ». Mai întîi piaptănă părul în două şi împleteşte două « tişi », pune conşu pe ceafă deasupra « tişilor », iar două din legăturile conşului le trece peste obraz, una pe la dreapta şi una pe la stînga, le înnoadă şi le ţine cu gura (fig. 11 a). Apoi învăluie «tişile» pe lîngă conci şi cu a treia «cosîtoare» coasă cu andreaua (fig. 11 f) conşu roată de opt ori (fig. 11 b). După aceea învăluie şi celelalte două legături ale conşului în jurul lui, peste conci pune «perina» (fig. 11 c) şi apoi « şapţa ». Împlîntă un ac în vîrful « cepţii » şi învăluie aţa în jurul ei. Înfige încă un ac cu o gămălie mare şi colorată deasupra conciului şi la mijloc şi două de lături, ca să ţină conciul bine (fig. 11 d).

« Şapţa » e şi ea specifică acestei regiuni: se deosebeşte atît ca formă cît şi ca tehnică şi culori de toate cepţele regiunilor învecinate unde se poartă cepţe, ca în Ţara Haţegului şi Banat, de alte forme şi culori (rotunde, triunghiulare etc.) şi care excelează prin coloritul lor viu şi strălucirea firelor de aur şi argint. « Şapţa » pădurencelor în negru şi alb e de formă conică şi extrem de sobră. Ea are două părţi: « şapţa » propriu-zisă avînd motive geometrice cusute cu lînă neagră pe pînză albă şi în partea ei de jos, jur-împrejur, o « ciptă » ori « şiptă » — o dantelă albă. Cine vrea să vadă cu ce măiestrie e cusută « cipta », să o ţină spre lumină şi aceasta, pătrunzînd printre firele ei, ne va îngădui să desluşim fineţea motivelor (fig. 34, 36 şi 40, pl. III şi IV).

După ceapţă aşază pe cap şi « cîrpa ». O potriveşte să aibă un capăt mai scurt şi unul mai lung. Ia capătul cel lung, îl suceşte pe sub bărbie şi îl pune pe conci de care îl prinde cu « tri ace cu bold »; după ce a potrivit cîrpa o mai prinde, în jurul conşului, cu şapte « ace cu rujă roşie » cu floare roşie artificială la gămălie. Capetele cîrpei atîrnă pe spate pe sub « cojoc » (pieptar sau brîu) (fig. 34, 36, pl. IV).

Cămaşa e lungă pînă la glezne. Ea are două părţi cusute laolaltă: partea de sus numită « foi », « foaia cămeşii » ori « şupeji » şi partea de jos numită « poale ». Croiul cămăşii femeieşti ni-l arată figura 12. Partea de sus, « foaia » ori « şupejii » e cusută din trei bucăţi de pînză : două

12. Croiul cămăşii femeieşti din Cerbăl

pentru « foii din faţă » şi al treilea pentru « foiu din spate ». Alte două bucăţi mai lungi sînt tăiate din pînză pentru cele două « mîneşi ». Din cele două petice mai înguste, tăiate în lungimea pînzei, una serveşte pentru « guler » şi una pentru « guler la pumnaşi » şi « fodorii » de la capătul din jos al mînecii.

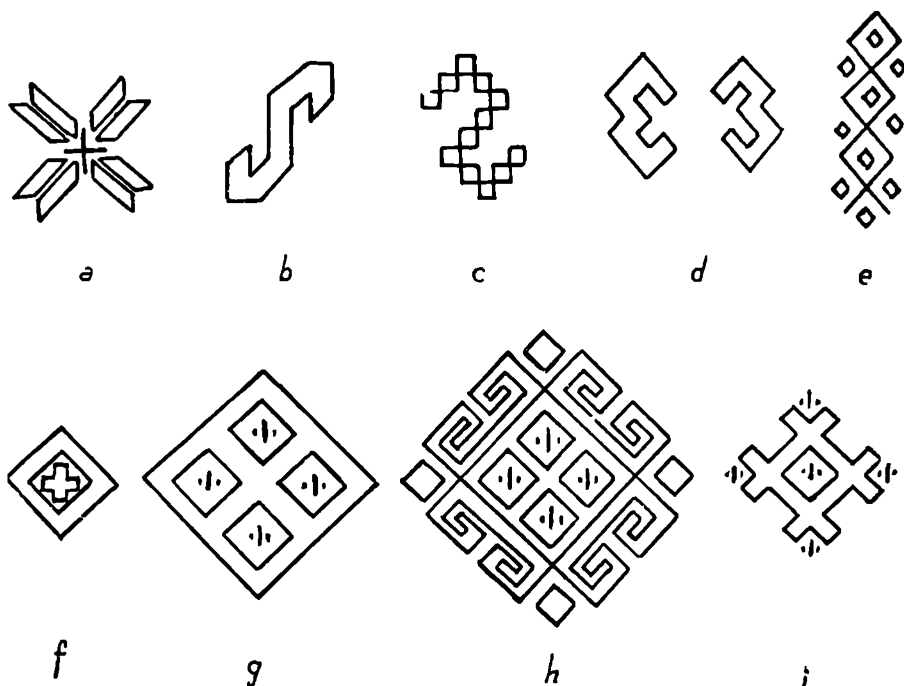
Poalele sînt croite din trei bucăţi mai lungi, cît cere înălţimea femeii, dintre care un « lat de poale » va forma partea dinainte, iar « latu din spate » partea dindărăt a poalelor. Al treilea « lat de poale » este tăiat în trei bucăţi numiţi « clini ». Aceştia sînt prinşi de latul dinainte şi de cel din spate pentru a încheia poalele.

Cîmpurile cu motive ale foilor sînt: « gulerul » de la gît, « gura cămeșii cu pene » din față, « rîndurile » de pe cele două mîneci, « gulerele » (manșetele) și « fodorii » de la capătul de jos al mînecilor. Motivul principal îl constituie « rîndurile » de pe mîneca cămășii, o tablă lată, cusută cu arnici de sus în jos, în lungul mînecii la femeile tinere și cu o fîșie mai îngustă orizontală « pui păstă-cot » la cele bătrîne. Partea de sus a mînecii dinspre piept, de-a lungul și paralel cu « rîndurile », mai are o fîșie îngustă cusută cu motive, fiind numite « alciță », « altiță », « p-altiță », de ambele laturi ale cusăturii de la mînecă. Partea de jos a mînecii are și ea trei părți: partea de jos care se îngustează și are « crețuri » ori « brățare », apoi la mijloc e « gulerul mînecii » cu partea de jos ce se lărgește ca o pîlnie și cu motive numite de bătrîne « viaca șiți », « viaca de la șiță », iar mai nou, de generația tînără, « fodori cu pene », adică fodori cu motive, de obicei un șir de jumătăți de romburi cu colții îndreptați spre gulerul mînecii, iar la capăt o dantelă cu colțuri numită « șiptă », « șipcă » (fig. 34, 35, 40, 42, 43 și 45).

Nici poalele nu sînt lipsite de motive cusute, îndeosebi la cămașa de sărbătoare a femeilor mai tinere. În partea de jos a poalelor, ce se termină și ele la femeile tinere cu « șiptă », alternează « rînduri » verticale înguste, lungi și mai scurte (fig. 27, 28, 33, 34, 40, 43, 44). Unde capetele pînzei se îmbină, la femeile tinere, ele sînt prinse cu « ceie » (cheie), fie cusută cu ață albă, cînd marginile sînt la o distanță de cîțiva milimetri, fie cusute laolaltă cu o cusătură îngustă, neagră, cu colțuri, alternînd albul cu negrul.

Partea lucrată reprezentînd podoaba cea mai de seamă a cămășii și al întregului port femeiesc o formează « rîndurile » de pe mîneca ei. Deși desenul lor e rigid și geometric, cu sublinieri puternice în desen, culori și relief, totuși ele, alături de croi și ținută, reprezintă caracteristica, am putea spune stilul portului pădurenesc. Ele nu au finețea și delicatețea cusăturilor din Banat și Muntenia, dar corespund cu viața grea a pădurenilor obișnuiți cu truda aspră și cu gusturi tari. De obicei același motiv geometric predomină și la gulerul și la gura cămășii, toate fiind armonizate, prezentînd o gamă variată, cu elemente specifice, care au fiecare terminologia lor proprie.

Motivele sau elementele de bază ale cîmpurilor ornamentale sînt: « steaua » (fig. 13 a), « pizarul » (fig. 13 b și c), « tri » (fig. 13 d) « spicul grîului » (fig. 13 e), « pup » (fig. 13 f), « heli cu patru ochi » (fig. 13 g), « heli cu patru ochi și cu cîrlige » (fig. 13 h) și « budiana » (fig. 15 i).

13. *Motivele ornamentale de bază ale cămăşilor femeieşti:*
a = « steaua », *b* şi *c* « pizar », *d* = « tri », *e* = « spicul grîului », *f* = « pup »
g = « heli cu patru ochi », *h* = « heli cu patru ochi şi cu cîrlige », *i* = « budiana »

Prin combinarea unora dintre aceste motive se formează la gura cămăşii un motiv de formă pătrată numit « pui » sau « peană ». De obicei şase « pui » de aceştia fac cîmpul ornamental de la gura cămăşii. De altfel, în genere, numele unui motiv e « pui » ori « peană ».

Din combinarea acestora şi a altor elemente rezultă şirul mînecilor. Cele mai răspîndite şi favorizate rînduri sînt: coşiile (fig. 36), avînd 3—5 rînduri de fîşii verticale în zig-zag, cu linii în colţuri sau în meandre rectangulare, numite « şir ». Făcute din arnici roşu, ele sînt foarte răspîndite şi rîvnite de pădurence, mai ales de mirese şi nevestele tinere. Cînd « coşiile » sînt făcute din patru « şiruri », se separă la mijloc cu o « umplutură » din romburi.

Altă dată umplutura e formată şi din combinarea motivelor elementare sau fundamentale: forme de cruci, numărul 3 în colţuri. În acest caz, şirele coşiilor sînt cusute cu arnici roşu, iar figurile de la umplutură în

alte culori. De pildă « crucile » alternînd în culori verzi şi vinete, iar figura de 3 cu galben, verde sau în culoarea « floarea persecului ».

Deşi se ţine seama de ornamentarea cîmpurilor decorate cu motive ale cămăşilor, atît gulerul de la gît cît şi cel de la mînecă pot avea o bandă pe care se succed motivele « pupi », « steaua », « gogîsca » (svastica). Gura cămăşii poate fi formată de pildă din şase « pui », fiecare din patru « pizari » în formă de S în colţuri. La fel şi alte forme prin combinarea altor motive la rîndurile mînecii, gulere şi gura cămăşii.

Un alt motiv foarte răspîndit, purtat tot de fete mari şi neveste tinere, este « roata mare » (fig. 32 şi 42). Ea e formată din « corzi » de culoare neagră, care se întretaie diagonal, încadrînd romburi umplute fie cu meandre în colţuri în culoare roşie, fie cu « budiana », fie cu motivul reprezentînd doi de 3, fie cu pizari în verde, violet ori albastru.

Acestea sînt motivele cele mai răspîndite, aplicate îndeosebi la cămăşile de sărbătoare ale fetelor mari şi nevestelor tinere pentru ocazii deosebite cum sînt botezul şi nunta. Varietatea motivelor de pe mîneca cămăşii e foarte mare. Remarcăm încă cîteva rînduri numite după motivul principal:

« Budiana » avînd ca motiv principal răspînditul motiv al rombului cu capetele încrucişate;

« Rînduri heli cu pizare », la mijloc tot un romb cu linioare în albastru, într-un romb negru mai mare avînd la fiecare lature un « pizar ». În acest caz se aplică, atît la gulerul de la gît, cît şi la cele două mîneci, tot motivul pizarului;

« Cîrligele », în mijlocul motivului cu o cruce în culori împrejmuită de un romb cu cîrlige;

« Heli cu patru ochi ». Acesta are, în cele patru colţuri ale unui romb mai mare, cîte un romb mai mic numit ochi;

« Heli cu cruci » acelaşi motiv dar în locul « ochilor » în cele patru « cornuri » ale rombului sînt aplicate patru cruci.

Mai multe dintre aceste motive, ca de pildă « pizarele » şi « budienele », sînt răspîndite la noi şi în alte regiuni, şi au şi o circulaţie internaţională. Le întîlnim chiar şi pe covoarele orientale.

Acestea au fost motivele generaţiei vechi, ele rezistă însă şi la generaţia actuală care, păstrînd cadrul geometric şi aplicînd în mijlocul rombului cîte o floare, le zice « heli cu flori » (fig. 30, 32, 45).

Pentru lucru la sapă ori de « umblare », adică de toate zilele, apoi la sărbători, femeile tinere şi cele de 40 ani aplică pe mîneci « pene », romburi ce se suprapun în vîrfuri şi sînt umplute cu cîte un 3 (« tri »).

Acelaşi motiv este aplicat şi la gura cămăşii iar « şirul de alciţă » (altiţă) e format dintr-un şir de romburi mai mici ce se ating la vîrfuri numiţi « şuruie ».

Un alt motiv foarte răspîndit, purtat la lucru şi de femeile mai în vîrstă, îl reprezintă « strîmbele », o linie cu colţuri în zig-zag. Strîmbele au la mijloc, ca umplutură o « budiană » în albastru cu « pupi » galbeni încadraţi cu patru şiruri de « strîmbe » cu colţuri de culoare neagră. În partea dinspre piept şi mînecă cu strîmbele, cămaşa are un şir de mici romburi numiţi « spic pă altiţă ». Tot la cămaşa femeilor mai în vîrstă « gulerul de după cap » are « cruci » de culoare roşie, alternînd cu « şinoare » din fire lungi, o linie verticală formată din mici linioare oblice cu două cruciuliţe alături de culoare albastră. Puii de la gura cămăşii sînt formaţi din cîte o « stea » neagră culcată cu « pupi » galbeni.

Am mai amintit că femeile mai bătrîne nu poartă rînduri, ci « pui peste cot » de culoare neagră (fig. 40 şi 45).

Se pune întrebarea de unde şi cînd au împrumutat pădurencele tablele ori « rîndurile » pe mîneca cămăşii? Acestea au putut veni numai dinspre Ţara Haţegului, unde de fapt se purta o cămaşă cu mîneci cu table şi « fodori » — însă de o factură mult mai delicată a motivelor şi a culorilor; dar au putut veni şi dinspre Banat, pe linia Făget, Dobra, Ilia, pădurenii cercetînd des tîrgurile din aceste localităţi. Chiar şi portul pădurenesc bărbătesc a suferit mai recent, cum vom vedea, puternice influenţe bănăţene.

Portul pădurencei cere lucru mult. De aceea colindînd acest ţinut întîlneşti des femei torcînd, cosînd sau croşetînd fie în sat prin curţi, fie la cîmp la vite (fig. 29, 30, 31 şi 32).

Pădurencele cunosc două feluri de a coase motivele pe cămăşi: « aţeşte şi şinoreşte ». La « aţeşte » coase numai cu un fir prin băteală mergînd cu « coseala » o dată înainte şi apoi îndărăt « pînă umplem în rînd forma ca să umplem mîneca toată ». De pildă « coşiile » se fac numai aţeşte.

Înainte de a coase « şnureşte » ori « şinoreşte », « face aţă ». Împlîntă un ac mai mare în opreg deasupra genunchilor. În mîna dreaptă ia « fusu cu arnici » avînd părţi despărţite cu rotiţe spre a depăna pe el fire de arnici de diferite culori. Prinde cu degetele mîinii stîngi capătul firului şi-l bagă după ac de atîtea ori — ridicînd mîinile în sus — de cîte fire are nevoie (patru-zece fire) (fig. 29). Apoi răsuceşte firele şi le bagă în ac.

Cînd coase « şinoreşte » pînza o ţine în mîna stîngă pe degetul arătător (fig. 32). Mai întîi face « şinoru ăl lung », ori cum i se mai zice

« aţa lungă », petrecînd acul peste mai multe fire ale pînzei de la stînga la dreapta, apoi coase îndărăt de la dreapta la stînga « şinoru ăl mic » tot peste două fire şi de-a curmezişul peste şinorul cel lung. Cînd face şnurul cel mic petrece acul pe sub şnurul cel lung, astfel încît şnurul cel lung rămîne sub şnurul cel mic, făcînd « pui », pînă termină lucrarea.

Gama culorilor este extrem de bogată, la fel şi terminologia lor. Iată numirile pentru fiecare nuanţă şi echivalentul lor în pictură: « băluţ » (magenta deschis), « împersecat », « de-l persecat », « floarea persecului » (magenta), « molisîv » (magenta), « mohorît pă roşu » (magenta închis), roşu (carmin), « şinor pă roşu » (cardinal), galben (cadmium), verde (smarald), « ca scumpina » (violet), « senin », « ca senin » (ceruleum), « viorinţ » (cobalt), « mohorît » (indigo), « mohorît pă negru » (violet închis).

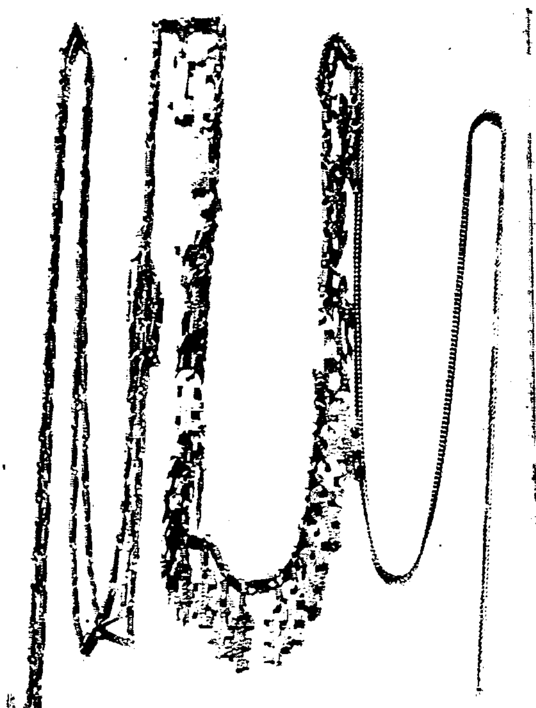
Femeia după ce a îmbrăcat « cămeşa » se încinge cu două oprege. Mai întîi aşază opregu dinapoi şi apoi pe cel dinainte. Opregul e ţesut din lînă la război şi apoi e vopsit într-o zeamă făcută din coji de arin ca să fie vînăt închis sau negru. El e « civit » (tivit) în partea de jos cu « şiptă » (dantelă) de păr. Opregul dinainte e ceva mai scurt decît cel dindărăt cu un lat de palmă, şi mai ales la femeile tinere, ca să se vadă cusătura de pe poale (fig. 34, 35, 40, 44 şi 45).

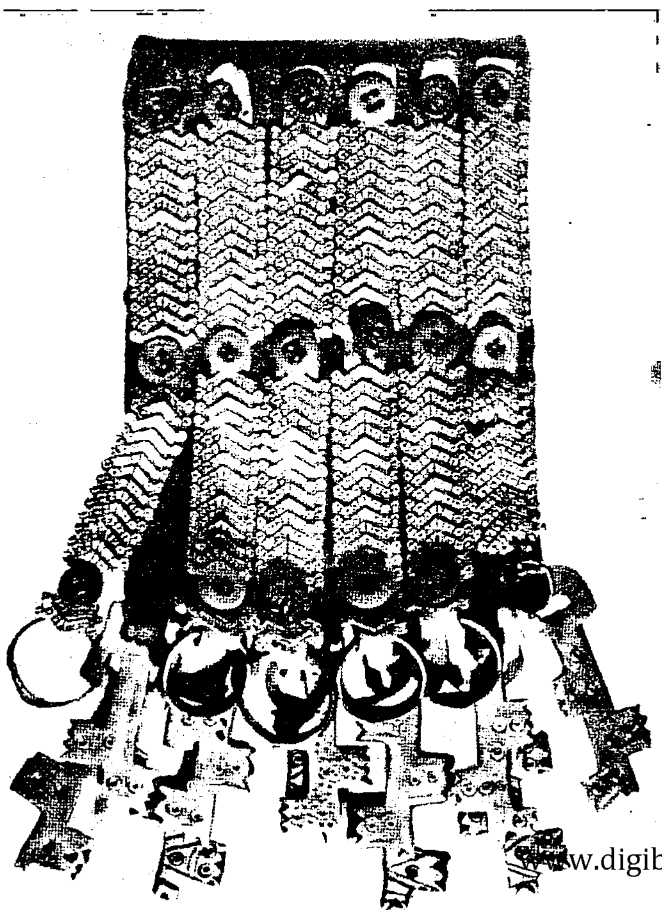
La mijloc femeia se încinge cu o « brăşire » (brăcire) de lînă ţesută la război în patru iţe şi în loc de brîgle şi spată e bătută cu un cuţit de lemn; e lată de două degete şi lungă de trei-patru « cuprinse », adică se poate încinge cu ea de trei-patru ori. Peste brăcire se încinge cu brîu ţesut din lînă dar mai lat. Mai demult se purtau şi brîie negre împletite cu beţe, o tehnică foarte veche, azi aproape dispărută şi care a fost prima etapă în evoluţia ţesutului. Brîie şi eşarfe asemănătoare s-au găsit şi în vechile morminte egiptene.

Mai recent, şi îndeosebi femeile tinere, în locul opregului de lînă din faţă poartă « cătrinţă » (pl. III) care se face din material cumpărat din prăvălii şi poate fi (după culoare): « cătrinţă vînătă ori roşie ». Cătrinţa roşie cu flori o poartă numai fetele şi nevestele tinere (fig. 40, 42 şi 43). În partea de jos ea e tivită cu « sîrmă, cîrnă şi şiptă » la femeile tinere. Femeile mai în vîrstă, de la 30—35 de ani, poartă opreg de lînă şi înainte şi înapoi (fig. 40, 44 şi 45).

Merită să fie arătată şi ordinea în care femeia îmbracă opregele şi se-ncinge cu brăcirea şi brîul. Mai întîi aşază opregul dindărăt, peste acesta se încinge cu « brăşirea » şi peste ea cu brîul. Uneori pune şi invers:

14 « *Zale cu chei* »

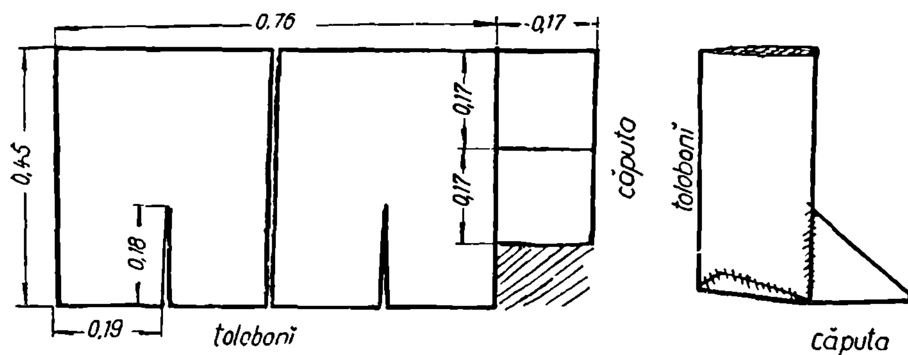
15. *Fişu cu «ţinte» şi «chei» pe o bucată de «plotog»*

mai întîi brîul şi apoi brăcirea şi numai la urmă opregu dinainte sau cătrinţa. La ocazii sau sărbători peste cătrinţă, la mijloc, se mai încinge şi cu « brăşirea cu mărgele » ori cu « balţu » cu « ţînte » (fig. 9). Balţul e făcut din fîşii înguste de piele pe care se înşiră « ţînte » de cositor. Sînt anume meşteri care fac aceste balţuri. Cei mai vestiţi sînt din Bunila şi Runcul Mare. Aceşti meşteri fac şi cătăramele de balţ tot din cositor după tehnica arhaică, turnînd cositor topit în « tipare » săpate în piatră moale (fig. 7 şi 8). Pe sub balţ se-ncinge şi cu « zale » de aramă de care atîrnă « cei » (chei) lătăreţe făcute tot din aramă (fig. 14). Altele sînt prinse mai multe laolaltă pe o bucată de « plotog », « piele », ca la joc să se audă « zdronconin » (zdrăngănind) (fig. 15).

Fetele şi nevestele tinere mai poartă şi alte podoabe. La gît înşiră mai multe rînduri de mărgele cu boabe mari şi în culori: roşu, albastru, verde şi galben, mărgele străvezii, argintii. Uneori, în locul mărgelelor, poartă tot la gît « lătiţari » cu motive geometrice din mărgele mărunte. La piept mai atîrnă încă o « latiţă cu colţ » numită şi « şiptari », la colţuri cu monede mari de argint. Apoi mai atîrnă şi o « viţă de bani » ori « salba de libre » cu mai multe rînduri de monede mari de argint. Bineînţeles că podoabele acestea le foloseşte pădureanca numai la prilejuri rare: ospeţe şi sărbători mai mari (pl. II şi III).

Am mai amintit că miresele şi nevestele tinere la anumite ocazii poartă — ca piesă de ceremonial — « sumna ». De sărbători, peste cămaşă, îmbracă « cojocul cu flori » (fig. 47 şi pl. V), un pieptar de blană de oaie crăpat în faţă şi pe de-a-ntregul acoperit cu « flori » ori « pene », motive florale

16. Croiul « colţunilor »

cusute cu mătase, o adevărată capodoperă a măiestriei cojocarului, pe care îl cumpără la tîrgurile de la Hunedoara şi Dobra, unde sînt şi cojocarii care le fac.

Acesta e « cojocu » de sărbători. La lucru poartă « cojoc înfundat », adică închis la piept care se-ncheie la subsuori. Acesta e fără « pene », adică fără motive, şi se poartă numai la lucru cînd e vremea mai rece (fig. 37).

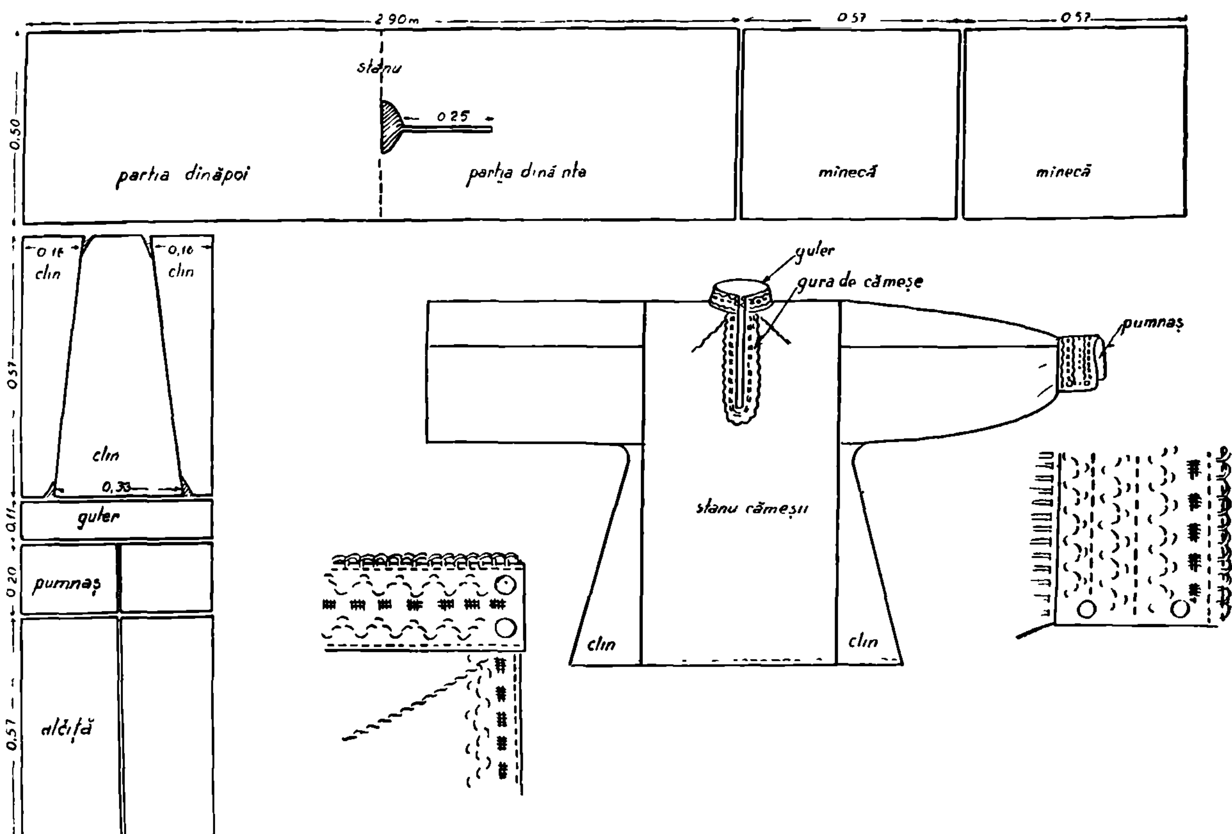
Mai demult şi mai rar purtau şi femeile, ca şi bărbaţii azi, în locul cojocului « laibăru » de culoare neagră din pănură de lînă numită « şubi » ori « şioareşi » (cioareci), tivit la margini cu postav şi « bîrnaşi », adică găitane de diferite culori (fig. 40). E de remarcat acest fapt deoarece culoarea aceasta diferă după vîrstă şi localitate. De pildă laibărul femeilor tinere din Cerbăl era tivit în jurul gulerului şi în faţă la piept pe la margini cu postav roşu, apoi cu « cîrnă » (o linie ondulată încîrnită) verde şi roşie din « bîrnaşi ». Bătrînele, de la 40—50 de ani în sus, îl tivesc la guler şi pe la marginile din faţă cu postav negru, bîrnaş vînăt şi o « cîrnă mohorîtă ».

În picioare se încalţă mai întîi cu « colţuni » sau « toloboni » croiţi din pănură de lînă albă (fig. 16), peste care, iarna, ca să nu se murdărească de opincă, mai pun şi o « cîrpă ». Colţunii îi poartă şi iarna şi vara. Peste colţuni se-ncalţă cu « opinşile cu gurgui » ori « gurguni », care, mai demult erau mai înalţi decît un lat de palmă (fig. 30, 35 şi 40). La femeile tinere acest gurgui e împodobit cu o « cică de cure » împletită. Bătrînele poartă opinci simple prinse la gurgui cu « cunie » (cuie). Opincile sînt purtate azi tot mai rar, le-au păstrat abia femeile bătrîne. Cele tinere, « de făloase » ce sînt, poartă ciorapi şi « păpuşi » cumpăraţi la prăvălii (fig. 23, 27, 28, 43 şi 45).

PORTUL BĂRBAŢILOR

Portul bărbătesc e mai puţin diferenţiat — avînd mai multe trăsături comune cu portul regiunilor învecinate şi chiar cu cele mai îndepărtate. El intră mai mult în linia generală a portului popular din celelalte regiuni ale ţării.

În privinţa pălăriei putem deosebi pentru ultima jumătate de veac trei perioade. Pînă pe la sfîrşitul primului război mondial, care a avut o mare influenţă modificatoare asupra portului nostru popular, pădurenii au purtat pălărie cu « veaca » (boruri) răsfrînte în sus şi înaltă (fig. 38, 39 şi 41), încît în adîncitura ei pădureanul îşi ţinea cîte o «paclă»

17. *Croiul cămășii bărbătești din Ulm*

de tutun, chibrite, pipa și alte mărunțișuri. Aceste pălării se confecționau la Făget și Lipova. Pălărierii le făceau numai pentru pădureni și le vindeau la tîrgurile de la Hunedoara și Dobra. Avînd boruri răsfrînte, ele se deosebeau în vremea aceea de pălăriile purtate în regiunile învecinate. Astfel în Țara Hațegului erau niște pălării cu boruri extrem de late, aproape de un lat de palmă. Pălării cu boruri răsfrînte, care pe la sfîrșitul veacului trecut erau la modă, au fost purtate și în Banat, în Bihor și în părțile arădene și chiar în Moldova de nord.

În a doua perioadă, după primul război mondial, pădurenii au început să poarte pălării cu boruri întinse cam de un lat de palmă (fig. 41), ca apoi, în curînd, să le ia locul o altă formă, asemănătoare cu pălăriile

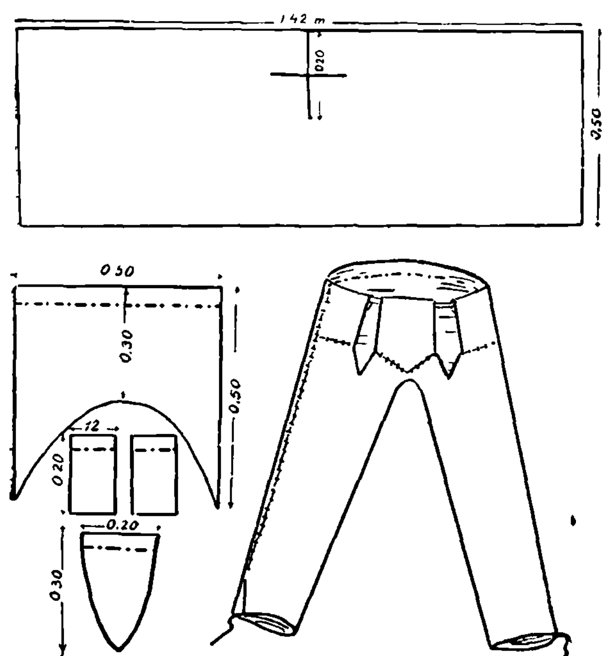
foştilor vînători de munte, ce se poartă şi azi. Ea are mai des culoarea verde, dar se poartă şi negre; la o parte are o « peană » de păr mistreț (fig. 24 şi 25).

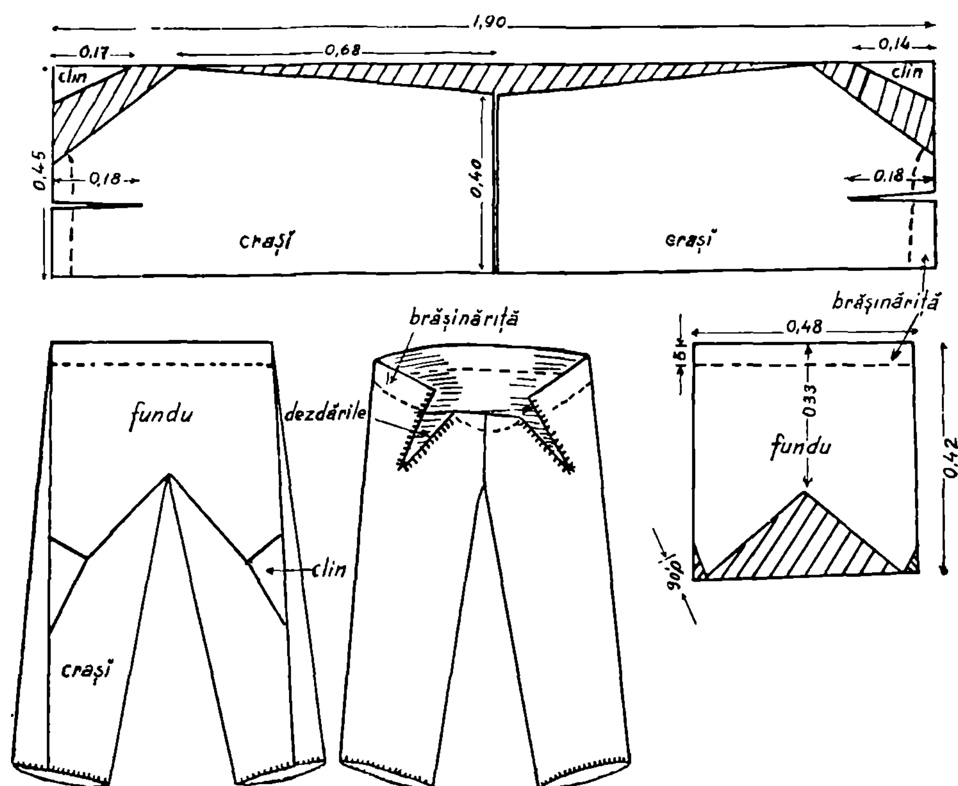
Pe vremuri, cam tot pînă la sfîrşitul primului război mondial, bărbații nu-şi prea tundeau părul ci îl lăsau să crească lung, cam pînă sub ureche (fig. 39 şi 41), iar mai demult, cam pînă la sfîrşitul veacului trecut, unii bărbați îl împleteau în « cică » (pl. « cişi »). Un informator de 78 de ani din Cerişor ne-a relatat că dînsul, cînd era copil, a văzut un bătrîn fost « gornic împărătesc » (pădurar) care purta două chici, la fiecare ureche una, şi le înnoda sub ceafă cu ață neagră. De altfel despre portul cu chică la bărbați am mai cules informații şi de la bătrînii din Țara Hațegului. Avem reproduceri care ne arată că portul cu chici era răspîndit şi la poporul învecinat maghiar pînă la mijlocul veacului trecut.

Cămăşile bărbăteşti sînt lungi, asemenea celor din regiunile învecinate ca Țara Hațegului şi Banatul. Şi dacă ele nu au atins lungimea celor din urmă în timpurile mai vechi, lungimea lor obişnuită azi e pînă la genunchi (fig. 39, 41 şi 52).

Bătrînii mi-au povestit că, mai demult, cămăşile erau şi mai lungi, pînă la « gîrbovenie », adică pînă la pulpele picioarelor (fig. 17 ne arată croiul unei cămăşi din Ulm). Cămaşa era țesută — şi mai este pînă azi — din fuior de cînepă. Mai demult era fără « pui », adică fără cusături cu motive. Mîneca are « pumnaşi » (manşete). Despre existența unor cămăşi cu mîneci largi nu am putut culege ştiri. Mai în urmă au început să aplice şi pe cămăşile bărbăteşti o cusătură făcută cu ață albă,

18. *Croiul cioarecilor din Poenița Voinii.*

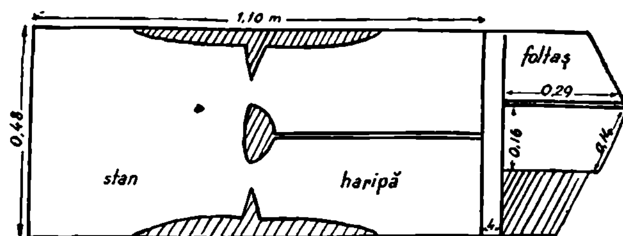

19. *Croiul cioarecilor din Poiana Răchiţelii*

numită « pui », la guler şi la pumnaşi. La guler se leagă cu « ciotori » (sg. « ciotoare ») de aţă.

Peste « izmeana » din pînză de cînepă, iarna şi cînd e rece, poartă « şoareşi » ori « cioarici » de lînă albă numită « şubi », un tip de cioareci răspîndiţi şi în alte părţi ale Ardealului şi Banatului. Se pot distinge două variante, una cu « petişaucă » în faţă (fig. 18) şi a doua fără aceasta (fig. 19). Prima variantă am întîlnit-o la pădurenii băştinaşi, iar a doua la muntenii din Poiana Răchiţelii. Cioarecii au, în partea lor de sus, o « brăşinăriţă » prin care se petrece cureaua. În faţă au două deschizături numite « dezdările », în care iarna, cînd e frig, îşi bagă mîinile. Alte părţi ale croiului sînt « fundu » şi « craşii ».

Peste cămaşă bărbaţii se-ncing cu o « curauă » de piele lată, cumpărată la tîrguri (fig. 38 şi 41) şi confecţionată la Lugoj şi Făget. În despăr-

20. Croiul « laibărului bătrînesc » din Cerbăl

țiturile ei își păstrează tutunul, luleaua, amnarul cu care scapără scîntei și documentele trebuincioase la drumuri. E nelipsită și « căpceaua » din lemn, legată de curea cu o cureluşă, din care beau apă cînd sînt la drum și cuțitul cu teacă, ornamentat cu cositor (fig. 4 și 6).

Peste cămașă, spre a-și acoperi pieptul, vara poartă un « laibăr » fără mîneci, un fel de pieptar croit tot din « șubi », adică pănură de lînă albă. Înainte se purtau și laibere de culoare închisă (fig. 20, 24, 39, 41). La guler și pe la margini laibărul e tivit cu postav și « bîrnași » (găitane) în culori, asemenea celor pe care le vom vedea și la șubă. Coloritul postavului și al bîrnașilor diferă după vîrstă și localitate. În privința croiului, dar mai ales a elementelor decorative, putem deosebi trei categorii de laibăre.

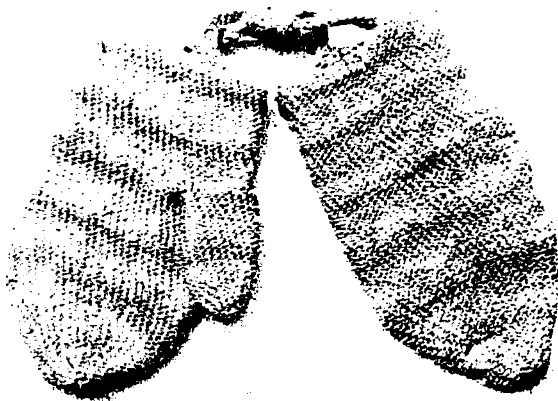
Un tip mai simplu şi mai vechi tivit la guler şi la marginile de la piept, la cei tineri cu postav roşu sau vînăt, apoi ornamentat cu un rînd de « bîrnaşi » verde, şi un al doilea rînd de « bîrnaşi » de culoarea « mohorît pe roşu » (cardinal) iar pe la subsuori şi la marginile de jos cu « bîrnaşi » negru. La cei bătrîni marginea de la guler şi piept e tivită cu postav negru şi cu un rînd de « bîrnaşi » verde şi mohorît (albastru închis). Culorile se deosebesc nu numai după vîrstă, dar şi după localitate (fig. 24, 39, 41);

Al doilea tip e mai recent şi e purtat mai des de tineri. Şi acesta are postav şi bîrnaşi pe la guler şi la marginile din faţă, dar cu mai multe rînduri de bîrnaşi în diferite culori şi cu o înfloritură mai bogată. Nota distinctivă îi dă însă aplicarea motivelor florale de la buzunare sau cînd acestea lipsesc motivele ce se aplică în locul lor (fig. 25);

Cel din a treia categorie e numit « laibăr bănăţenesc ». Acesta, cum arată şi numele, este importat de-a dreptul din Banat. El a pătruns în Pădureni numai de vreo 20—30 de ani. Deşi are numai două culori — fondul alb al pănurei de lînă şi elementele decorative negre — este extrem de ornat cu figuri complicate, formînd linii ondulate, spirale şi cerculeţe (fig. 24, 52 şi pl. I).

Înainte de introducerea laibărului bănăţenesc se purta, şi se mai poartă şi azi cînd e mai răcoare, îndeosebi iarna, « cojocul înfundat ». Ca şi

21. Mănuşi din Lelese.

cel purtat de femei nu e un cojoc propriu-zis, ci un pieptar din piele de oaie, cu deschizătura la subsuoară. Acesta nu era împodobit cu « flori », adică cu motive, ci făcut din « piei de oi direse » de înşişi purtătorii lor. Cojocul lung din piei de oi cu mîneci poartă numai păcurarii la oi.

Iarna poartă şi mănuşi croşetate de lînă (fig. 21).

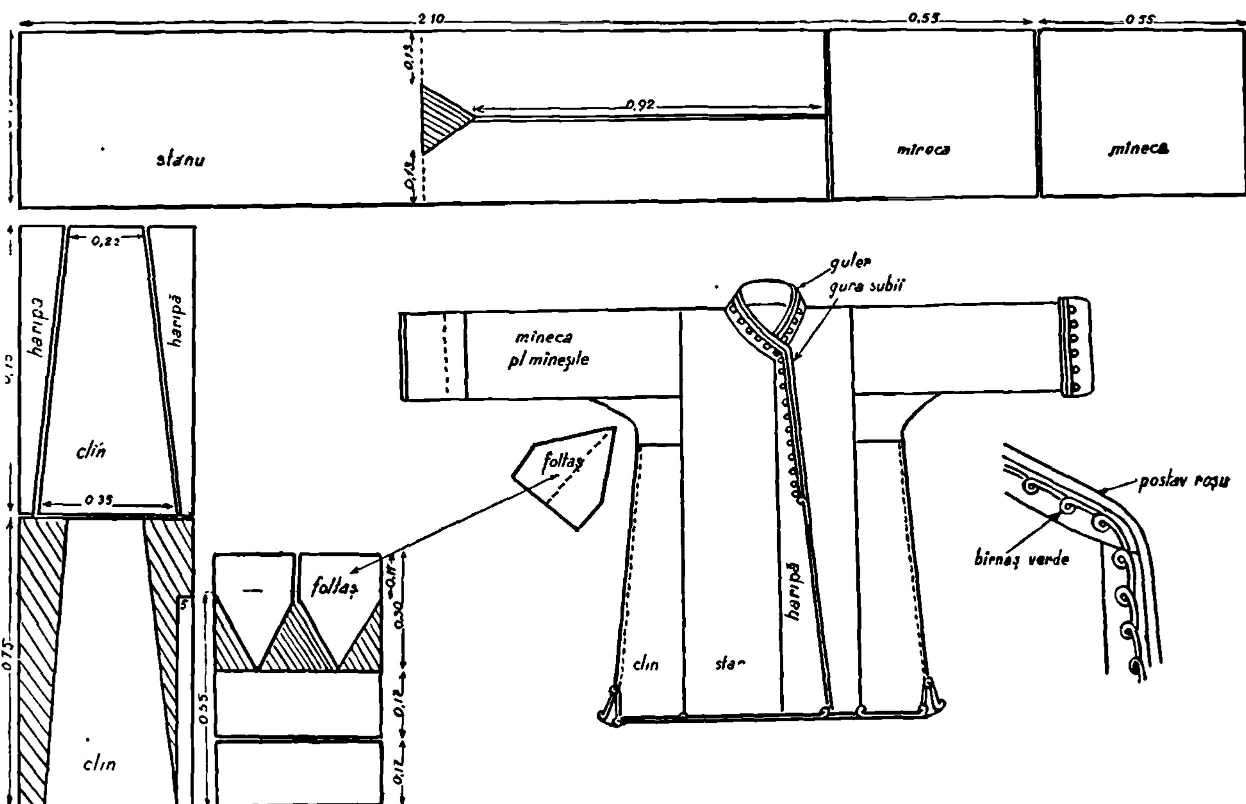
La lucru bărbaţii poartă « mînecari » de lînă cu mîneci, « crăpat şi înfundat », cusut cu aţă de lînă neagră. E întrebuinţat cînd e frig, cînd dau nutreţ la vite, deoarece e mai uşor de a lucra în el decît în şuba cea lungă.

În picioare poartă, ca şi femeile, « colţuni » de lînă, iar încălţămintea era « opinca » cu « gurgui », « gurgoi » ori « gurgoni ». În privinţa încălţămintei putem distinge trei perioade: mai demult, cam pînă la sfîrşitul veacului trecut, după spusele unui bătrîn de 72 de ani, opincile erau « toampe », adică fără gurgui; apoi, încă pînă în primele decade ale veacului, se purtau « opinşi nedirese » făcute din piele de vită, porc, capră. Acestea aveau şi gurguii înalţi cusuţi cu « curauă ». Iar mai tîrziu, cam de la începutul veacului, au purtat « opinci direse » din piele făcută de tăbăcari şi cumpărată la tîrgurile de la Hunedoara, Ilia şi Dobra. Şi aceste opinci aveau gurgui, însă atît de înalţi ca nicăieri în altă parte (fig. 39 şi 41).

După întîiul război mondial mai ales femeile — după cum dovedesc fotografiile reproduse — au început să părăsească opincile, înlocuindu-le cu bocanci şi pantofi cumpăraţi la oraş (fig. 23, 27, 28, 50, 51 şi 52).

Cînd e frig bărbaţii poartă de asemenea peste laibăr şi cojoc « şubă » de lînă albă, cu « clini » la cele două laturi şi lungi pînă la gîrbovenie (fig. 41 şi 51). Şuba aceasta are un croi asemănător cu aceea purtată în alte regiuni, semănînd mai ales cu cea din Ţara Haţegului. Şuba este croită de femei pricepute, fără ca ele să fie de meserie (fig. 22). O dată ce avea croiul făcut, şuba era cusută de femeile din casă. Părţile croiului sînt: « stanu » cu « aripile » din faţă şi « clinii » de la subsuori numiţi cu un termen unguresc « foltaş »; mîneca avînd la capătul din jos « înduplecătură » (răsfrîntă). Croiul şubii nu s-a schimbat în cursul ultimei jumătăţi de veac.

Decoraţia şubei o formează, ca şi la laibăr, fîşia de postav de la margini, bîrnaşii de la guler şi marginea din faţă şi de la mîneci. Dar la nici o piesă nu sînt atît de evidente deosebirile după localităţi şi mai ales după vîrstă, în ceea ce priveşte numărul şi culorile postavului şi ale bîrnaşilor, ca la şubă. Cu postav sînt tivite gulerul şi marginile aripei din faţă pînă la mijlocul ei, precum şi cu mai multe rînduri de bîrnaşi, de obicei două, în diferite culori, la fel şi la marginile « înduplecăturii » de la mîneci. În partea de jos a aripei şi a şubei se aplică numai un rînd de bîrnaşi de obicei de culoare albă.

22. *Croiul « şubu » bărbăteşti din Ulm*

Cei tineri poartă şube tivite cu postav roşu în jurul gulerului şi în faţă iar înspre interiorul şubei bîrnaşi verde cu « roate » (cerculeţe). Cei de vîrsta mijlocie poartă şube cu postav vînăt şi bîrnaşi verde, iar cei mai în vîrstă, de la 50 de ani în sus, poartă « şubă bătrînească » cu postav negru « bîrnaşi mohorît şi verde » (Cerbăl). Aceeaşi diferenţiere a ornamentaţiei după vîrstă am întîlnit-o şi în satele de la sud; la cei tineri cu postav roşu la margini şi cu bîrnaşi verde; la cei de vîrstă mijlocie (35—50 de ani) cu postav negru şi verde şi bîrnaşi mohorît; la cei bătrîni numai cu postav negru şi fără bîrnaşi (Goleş). Dar acestea sînt numai cîteva exemple spre ilustrare, variabilitatea acestor elemente decorative fiind mare — după cum a mai fost remarcat — şi după localităţi şi după vîrstă. Nicăieri în portul romînesc, exceptînd Ţara Haţegului, nu am întîlnit atît de pregnant arătate, prin semne exterioare, categoriile de vîrstă ca la pădureni şi aceasta

nu numai la șube dar și la laibăre. Îmbrăcămintea bărbaților mai are și trei piese accesorii, mai ales pentru drum. Acestea sînt: « straița de lînă și cea de plotog », adică de piele, pe care le cumpără la tîrguri. Ele sînt împodobite cu « șiviț », mici cerculețe de aramă perforate. Erau nelipsite de la aceste străiți « căpcelele » de lemn pentru băut apă. Ele sînt legate de straiță cu o curelușă. Drumețului nu-i lipsește nici « bîta » vîrtoasă de alun, crestată și « legată » cu cositor, o artă specific pădurenească de mare măiestrie (fig. 3).

« Bătrînenții », adică cei din Bătrîna, localitatea cea mai izolată și mai dinspre vest a Pădurenilor, poartă și o glugă de lînă cu « șucuri » (ciucuri) pe la margini; probabil o influență venită din Țara Hațegului, unde se poartă astfel de glugi cum a fost și « șuba înfundată » relatată la portul femeilor din Bătrîna.

Portul popular din regiunea Pădurenilor a fost urmărit de noi timp de aproape jumătate de veac. Acest fapt ne permite să examinăm cu toată obiectivitatea evoluția lui în această perioadă. În genere putem constata, și mai ales luînd în considerare marile schimbări ce s-au produs în alte regiuni, că portul pădurenesc se menține încă destul de bine. Evident că azi nu mai întîlnim tiparul clasic al portului tradițional așa cum ni-l arată fotografiile luate încă înainte de primul război mondial (fig. 34, 35, 36, 38, 40 și 41). El nu mai păstrează în toate elementele sale linia tradițională.

Portul bărbaților, cu excepția pălăriei și a încălțămintelor, s-a păstrat aproape mai bine decît al femeilor, dar totodată el este astăzi cel mai amenințat. Bărbații fiind angajați la marile exploatări și uzine, în unele localități ei au început să-și abandoneze portul, înlocuindu-l cu îmbrăcăminte cumpărată de la oraș.

Portul femeiesc în schimb a suferit modificări mai însemnate. Linia zveltă, clasică a portului tradițional femeiesc nu mai e păstrată (fig. 34, 35). Motivele geometrice au început a fi înlocuite cu cele florale. E interesant faptul că pe tabla mînecii cămășii femeiești se mai păstrează cadrul geometric, aplicînd însă în mijlocul lui elemente florale. Totuși femeile sînt mai stăruitoare în tradiție și astfel portul femeiesc va supraviețui celui bărbătesc.

Portul bărbătesc a primit influențe dinspre Banat și Țara Hațegului, împrumutînd chiar piese noi cum este laibărul din Banat, gluga și șuba înfundată din Țara Hațegului. La fel și tabla mînecilor de la cămășile femeiești par a se fi dezvoltat sub influența portului din Banat și Țara Hațegului, dar numai ca formă și mărime, motivele și cromatica fiind creații specific pădurenești cu totul diferențiate. Tot o influență din Banat a putut fi și pălăria cu borul răsfrînt al bărbaților importată de-a dreptul

de pălărierii din Banat (Lipova). De asemenea şi pieptarul înflorit al femeilor pare să se fi format în regiunea de contact între Pădureni şi Banat, ele fiind produsul cojocarilor de la Marga, Dobra şi Ilia.

Cu toate că regiunea Pădurenilor este mai izolată dinspre Banat, de care o separă zidul de munţi şi perdeaua de păduri, totuşi portul pădurenesc din partea aceasta a suferit cele mai multe influenţe, dovedind că şi în domeniul influenţelor culturale e valabilă o lege a meteorologiei, aceea a presiunii maxime care trimite curenţii spre regiunile de presiune minimă. Banatul avînd o cultură populară mult mai evoluată, mai ales în privinţa portului, reprezintă un asemenea centru de presiune faţă de cultura mai puţin evoluată a Pădurenilor. Acelaşi fenomen a fost constatat de autor şi cu privire la influenţele Banatului exercitate asupra culturii populare din Ţara Haţegului.

Aceste influenţe sînt însă cu totul reduse şi nu au putut modifica în structura sa de bază portul pădurenesc, care a rămas profund diferenţiat şi şi-a păstrat specificul şi individualitatea sa atît de distinctă, datorită în mare parte influenţei mediului şi îndeosebi izolării de veacuri a acestei regiuni. În acest port linia, conturul, motivele, culorile, toate sînt puternic accentuate ca şi peisajul platformei brăzdate de văi adînci, ca şi contrastele dintre culmile netede şi însorite şi văile înguste, împădurite. Totul e puternic accentuat asemenea trăsăturilor marcante ale rasei dinarice căreia îi aparţine marea majoritate a populaţiei. Toate liniile sînt puternic conturate ca însăşi viaţa aspră a pădurenilor, care au cucerit pădurile, înălţimile şi adîncimile pămîntului.

Aici totul este armonizat: aceleaşi acorduri, acelaşi stil în natură şi artă populară, linia şi culorile fiind adoptate mediului şi rasei. Astfel ni se înfăţişează regiunea Pădurenilor oferindu-ne într-un cadru puternic reliefat o imagine plină de contraste, de umbre şi lumini.

Deşi cum am mai remarcat, nicăieri în ţară nu se întîlneşte ceva asemănător cu portul pădurenilor, totuşi, dincolo de Dunăre, în Bulgaria, unde între Vidin şi Timoc se află o altă regiune a Pădurenilor şi mai ales în regiunea de şes din nordul Dunării, în regiunea Vidinului şi a Nicopolei, pe la sfîrşitul veacului trecut, s-a păstrat un port asemănător. Iar în regiunile muntoase ale Bulgariei se poartă şi « colţunii » cu aceeaşi denumire. Şi dacă adăugăm la acestea, că tot în regiunile muntoase ale Bulgariei se foloseşte la stînă un răboj aproape identic cu cel al pădurenilor şi cu o terminologie pastorală mult asemănătoare cu a noastră, vedem că viitoarele cercetări comparate pot deschide largi perspective nu numai pentru originea portului dar şi a poporului romînesc.

23. *Grup de femei și bărbați din Runcu Mare, ducînd «cinste» la ospăț*

24. « *Gazda* » *miresei primește pe rudele mirelui*

25. *Mireasă și mire din Plop*

26. *Nevastă cu copil în leagăn pe cîmp. Bunila*

27. *În drum spre biserică pentru a boteza copilul.* Muncelu Mic

28. *Neveste tinere cu fetițe. Muncelu Mic*

29. *Femei din Ruda în costum de lucru*

30. Femei din Bunila cosînd

31. *Fată din Alun cosînd*

32. *Nevastă tînără din Alun cosînd*

33. *Pădureancă la Seceriş. Bunila*

34. *Nevastă tînără din Lelese*

35. *Fată din Lelese*

36. *Nevastă cu copil din Lelese*

37. *Fată din Alun la culesul cînepii*

38. *Pereche de bătrîni din Lelese*

39. *Cimpoier din Cerbăl*

40. *Port femeiesc din Cerbăl*

41. Port bărbătesc din Cerbăl

42. Fată mare din Alun

1. Bărbați din Vadu Dobru și Sohodol

II. Două fete şi o nevastă din Lelese

III. O nevastă cu « ceapsă » şi cu « cîrpă »
şi o altă nevastă între două fete. Lelese

IV. Neveste în port de sărbătoare. Lelese

43. *Neveste tinere din Alun în costume de sărbătoare*

44. *Trei femei din Poenița Voinii în port de sărbătoare*

45. *Grup de femei din Alun în port de sărbătoare*

46. *Femeie în vîrstă din Plop*

V. Un grup de femei și bărbați din Lelese în port de sărbătoare

47. *Trei femei din Poenița Voinii cu «cojoace»*

48. *Scenă de duminică pe o uliță din Alun*

49. *Scenă de duminică în fața casei la Cerbăl*

50. *Femeie în vîrstă din Bunila*

51. *Bărbaţi din Bunila în « şube »*

52. Port bărbătesc cu «laibăr bănățănesc». Poenița Voinii

BIBLIOGRAFIE

G. Téglas, A hunyadmegyei Erdőhátság (Pădurien). Foldrajzi Közlemények, VII (1879), p. 249–271.

Silvestru Moldovan, Ţara noastră. Descriere poporală a Ardealului. Bul. Soc. de Geografie, Bucureşti, XV (1894) Trim. I şi II p. 95—174.

S. Moldovan, Ţara nóstră. Descrierea părţilor Ardélului dela Mureş spre mĕḑă-zi şi Valea Murĕşului. Sibiu. 1894. XIV+446 p.

T. Papahagi, Images d'Ethnographie Roumaine (Dacoroumaine et Aroumaine), Bucureşti, 1928. vol. I, p 24, 25, 27, 35, 36; vol. II, p. 11, 15, 19, 33, 35, 37.

J. Popovici, Die Dialekte der Munteni und Pădureni im Hunyader Komitat, Halle, 1905.

J. Szabó, Hunyadmegye, Erdőhátvidéke. Extras din « Hunyadmegyei Tört. es Rég. Társulat Évkönyve, XIX (1909), 12 p.

S. Beluleszkó, Erdőhátsági oláh ruhaékszerek. A Magyar Nemzeti Muzeum Néprajzi Osztályának Értesitője, XI (1910), 98–102.

R. Vuia, Flechterei mit Stabchen bei den Rumanen in « Zeitschrieft fur Ethnologie », Berlin, 1914, Heft 6 p. 824–828.

R. Vuia, Ţara Haţegului şi regiunea Pădurenilor. Extras din « Lucrările Institutului de Geografie al Universităţii din Cluj », II (1926). 135 p. XV pl.

R. Vuia, Aşezările, casa şi portul ţăranului romin din Ardeal şi Banat, în Transilvania, Banatul, Crişana, Maramureşul, 1918–1928, Bucureşti, 1929, p. 603—612 cu XXX pl.

Fl. Stănculescu, Ad. Gheorghiu, P. Petrescu, P. Stahl, Arhitectura populară romînească. Regiunea Hunedoara. 1956. 120 p. 228 fig.

GLOSAR

Alciță, altiță, paltiță — Motivele înguste de pe mîneca cămășii femeiești, paralele cu « rîndurile » unde se-mbină pînza spre a acoperi cusătura. Cf. sîrb. latica (Scriban).

Andrea — Ac mai mare, lat și încovoiat de metal (aramă), cu ajutorul căruia femeile își cos « ticile » pe « conci ».

Aripa șubii, pl. äripı — Partea dinainte din croiul « laibărului » și a « șubii ». Et. probabil de la lat. ala cu un sufix ca în cuvîntul a-nfiripa (Tiktin).

Balț — O cingătoare din fîșii de piele de capră, pe care se înșiră « ținte » de cositor. Aceste fîșii sînt prinse pe o altă piele mai lată (4—5 cm), avînd la un capăt o cataramă turnată tot din cositor. Balțul este purtat de fetele mari și nevestele tinere la nunți și cu prilejul marilor sărbători. Et. lat. balteatus, încins cu un balț = vărgat, cf. bălțat = pestriț, cu pete albe (Șăineanu).

Bîrnaș, bîrnași — Găitane de diferite culori cu care se decorează marginile « laibărului » și ale « șubi ». Et. bîrnaciu = brun din adj. braun, de pildă ochi bîrnaci, din ung. barna (Tiktin).

Brățare — Partea de jos a mînecii la cămașa femeiască unde se îngustează formînd « crețuri », pe care se coasă « gulerul » mînecii.

Brășinăriță — Partea de sus îndoită și cusută a cioarecilor prin care se petrece cureaua, v. « brășire » = brăcire, dim. din brăcinar.

Brășire, breșire — Cingătoare de lînă țesută la război cu care femeile se încing peste brîu. « Brășirea » e lungă de trei-patru « cuprinse », adică se poate încinge cu ea de trei-patru ori. « Brășire » este și ața « opregului » cu care se leagă. Et. de la lat. brac = pantaloni (Tiktin), lat. pop. bracile (Scriban).

Brîu — O cingătoare mai lată decît « brășirea » cu care se-ncinge femeia după ce a luat cele două oprege peste poalele cămășii Brîul și « brășirea » sînt țesute la război în patru ițe și în loc de « brîgle » (vătale) și spată sînt bătute cu un fel de cuțit din lemn, numit « bătători ». « Brîu » e și cureaua mai lată purtată de bărbați. Et. de la vechea sl. bis. brunja = cuirasă (Tiktin).

Budiana, pl. budienele. — Unul dintre motivele cele mai favorizate pe « rîndurile » mînecii cămășii femeiești. Un romb, liniile căruia se întretaie la capete fiind încadrat în linioare. Este cunoscutul

motiv răspîndit şi în alte părţi pe ţesături. Budiana e şi nume de floare şi numele unei zîne.

Cauc, pl. caucuri — Lingură mare de lemn ori de metal cu care se scoate apă ori făină dintr-un vas. Et. lat. caucus = cupă (Scriban).

Căiţă — Căciulă de blană de miel purtată iarna de bărbaţi. Et. sîrb. kaica (Şăineanu).

Cămaşă, cămeşe, cămieşe, cimeşe, pl. cămeşi, cămieşi — Ia femeilor şi cămaşa bărbaţilor din « pînză di-a supţire » sau pentru lucru din « pînză di-a groasă » ambele lungi, cea bărbătească pînă în jos de genunchi, iar cea femeiască pînă din jos de glezne. Părţile cămăşii femeieşti: partea de la brîu în sus: « ciupeag », « şupeji », de la brîu în jos: « puale » (fon. pǫle, pu̯ǫle, pǫlă). Et. din lat. vulg. camisia (Tiktin).

Căpută, căputoare — Partea « tolobonilor » de lînă ce îmbracă partea dinainte a piciorului.

Căpşe, căpşaua, pl. căpşele (lit. căpcea, chepcea, pl. căpcele) — Căuş săpat din lemn de nuc, prun ori frasin cu « cuadă », ureche, împodobit cu multe figuri geometrice şi florale. E purtată de bărbaţi la drum, legată de « străiţ », ca să bea apă din izvoare şi fîntîni. Et. din turc. kepče, pers. kefče = polonic, chipceag, de unde şi ngr. kepsé şi bg. kebče (Scriban).

Cătrînţă, pl. cătrinţ — Piesă de port purtată de fete şi neveste în faţă peste poale. E făcută din materiale cumpărate din prăvălii. În partea ei de jos e ornamentată cu « sîrmă », panglică argintată, « cîrnă », şi e tivită cu « şiptă ». Et. slav. cf. katan în pol. şi katrinca în ung. (Tiktin).

Ceapsă, şapţă, pl. cepse, şepţe — Boneta femeilor, cu un corn la ceafă, cusută cu mîna din lînă neagră şi la marginea ei cu « ciptă » (pl. « şipce ») din aţă albă. Et. ~~din~~ vsl. čepici, cf. şi ung. csapsza (Scriban).

Ceie (lit. cheie) — Cusătură « unde două pînze le coasă laolaltă » mai ales la poalele cămăşii femeieşti. Et. lat. clavis.

Cică, tică, pl. tici, cişi (fon. t'ică, t'ičĭ, t'işĭ) — Femeia îşi împleteşte părul în două « tişi », fiecare « tică » împletită din trei « viţă ». Acum mai bine de jumătate de veac şi bărbaţii îşi împleteau părul în două « cişi ». Et. din vsl. kyka, bg. sîrb. kika (Scriban).

Ciptă, şiptă, şipcă, pl. şipte, şipce — Dantelă cusută cu acul, de obicei din aţă albă, dar şi din arnici colorat. De obicei se aplică la « ceapsă ». Et. ung. csipke.

Cioareci, şioareşi — Pantaloni bărbăteşti din pănură albă purtaţi mai ales iarna. Părţile: « brăşinăriţa », « fundu », « craşii », « dezdările » şi « petişauca » din faţă, între cele două « dezdări », în care îşi bagă iarna mîinile. Et. necunoscută, poate e în legătură cu « cior, picior » (Tiktin).

Cişcineu, chischineu, pl. ciscinee, chischinee (fon. čišćin'eŭ, kiskin'eŭ, pl. čišćin'ee, kiskin'ee) — Năframă înflorată în culori purtată de fetele mari, cumpărată din prăvălie. În timpul din urmă, şi mai ales vara, e purtată şi de femei mai tinere. Et. ung. keszkenő.

Cituşe — Cusătura unde se îmbină bucăţile de la poalele cămăşii femeieşti. « Cituşe pe poale ». « Unde să-mbină pînza, punem cituşa, să nu să vadă cusătura ».

Ciupag, şiupag, şupeji — Partea de la brîu în sus a cămăşii femeieşti. Et. sl. bis. cipagu = pectorale (Tiktin).

Cîrligele — Motiv de cusătură format dintr-un romb încadrat cu cîrlige pe « rîndurile » cămăşii femeieşti.

Cîrnă, cîrnel — Motiv ondulat în linie cîrnă, « bîrnaşi cusuţi cîrnel » pe laibere, şubi şi cătrinţe. Et. vsl. krŭnŭ, cu nasu ori cu urechile tăiate (Scriban).

Cîrpă — Învelitoare de « jolj », pînză subţire lungă de 2,5 m, cu care femeile îşi acoperă capul petrecînd un capăt al « cîrpei » pe sub bărbie ca şi broboada. Et. vsl. krŭpa, cf. blg. kŭrpa (Scriban).

Clin, pl. clini — Petic de pănură aplicat la subsuoara laibărului şi a şubii. Et. slv. klinu (Tiktin).

Cojoc, pl. cojoace — Sînt două variante: « cojoc crepat », care se descheie în faţă la mijloc, purtat de femei, e înflorat şi cusut cu mătase. Cel înfundat, care se descheie la subsuoară, e fără flori şi e purtat mai mult de bărbaţi şi mai rar de femei la lucru. Cojocul e un pieptar de blană de oaie. Sînt şi cojoace lungi şi cu mîneci, dar acestea sînt purtate mai ales de păcurari. Et. din vsl. kožuhŭ, din koža, piele, în srb. blg. rut. kožuh, de unde şi în ung. kozsok şi ngr. kozóka (Scriban).

Colţuni ori toloboni — Încălţăminte de pănură de lînă albă purtată de femei şi de bărbaţi. Are două părţi: în partea de sus, un fel de tureac, şi în partea dinainte « căputa » ori « căputoarea », care acopere partea de jos a piciorului. Et. din ngr. kaltsúni şi kartsúni iar aceştia din it. calzoni, pantaloni (Scriban).

Conş, conşi — Pieptănătura femeii după ce s-a măritat. Rotiţa de sîrmă de care atîrnă trei aţe, numite « cositoare», cu ajutorul cărora leagă « tişile » după ceafă să facă din ele « conş ». « Conşu-i păru şi on drot ». Et. orig. slv. cf. srb. konc'a, ceh. kont şi ung. konty (Tiktin).

Coşiie, pl. coşiile — Motiv de cusătură pe rîndurile mînecii la cămaşa femeiască, cusut cu arnici roşu în fîşii lungi verticale în formă de zig-zag cu colţuri. Este motivul preferat de fetele mari, mirese şi nevestele tinere. Et. de la ung. kocsi = cocie = trăsură.

Coşoit — Tehnică la cusătură cînd un motiv este umplut cu mici cerculeţe, găurele tăiate din pînză.

Creţe, creţuri — Încreţiturile de sub gulerul cămăşii şi la gulerul mînecii. Et. cp. cu lat. crispus. Din rom. vine în srb. krecav (Scriban).

Cuardă, pl. corz — Coardele ce se intretaie diagonal la motivul « roata mare » de pe mîneca cămăşilor femeieşti. Et. lat. chorda din vgr. horde; it. prt. corda, fr. corde, sp. cuerda, ngr. din it. corda, vsl. koruda, srb. blg. rus. korda, alb. kordă, ung. kard (Sc iban).

Cure, pl. curele, art. curaua — Curelele cu care se leagă la opinci şi la izmene sub genunchi. Cureaua mai lată cu care se-ncing bărbaţii peste cămaşă la mijloc. Et. din lat. corrigia, curea de la încălţăminte; it. coreggia, fr. courroie, sp. correa, prt. coreia (Scriban).

Curm — Podoabă făcută din arnici la capăt cu « şocoţ » de mătasă. Curmul e purtat de fete la capătul chicii. Et. lat. cormus din vgr. kormos, kormazo, curm (Scriban).

Dezdările — Cele două deschizături, în formă de buzunare, în partea de sus a cioarecilor, în care iarna, cînd e frig, îşi bagă mîinile.

Fodor, pl. fodori — Partea mai largă, de la guler în jos, a mînecii cămășii femeiești. Et. ung. fodor.

Foi, « foaia cămeși » — Partea de sus a cămășii femeiești numită și ciupeag, precum și părțile din croiul cămășii din care se coase această parte a cămășii femeiești. Et. lat. folia, folium.

Foltaș — Bucată de pănură de lînă numită și « clin » aplicată la subsuoara șubei. Et. ung. foltás.

Gîrbovenie— Pulpele picioarelor, d. p. « mai de mult cămeșile erau lungi pînă la gîrbovenie ». Et. vsl. grubavu = ghebos (Scriban).

Gogîștile — Motiv cusut cu arnici pe rîndurile mînecii de la cămașa femeilor în formă de svastică.

Guler — Gulerul de la grumaz ca parte a cămășii bărbătești și femeiești și « gulerul » de la mîneca cămășii femeiești între crețuri și fodori. Et. ung. gallér, srb. koler din it. collare, care e lat. collare, zgardă, din collum, gît (Scriban).

Gura cămășii — Deschizătura cămășii la piept.

Gurgui, gurguni — Vîrful ridicat al opincilor. Et. rudă cu gurlui, cucui și cu lat. gurges, apă adîncă, gurgulio, gîtlej (Scriban).

Jolj — Pînză subțire cumpărată din prăvălie. Et. ung. gyolcs.

Laibăr, pl. laibere — Pieptar ori vestă din pănură de lînă albă ornamentat la guler, piept și mîneci cu postav și « bîrnaș » (găitan) în diferite culori și figuri. E purtat mai ales de bărbații mai tineri pînă la 40 de ani, mai rar de femei. Et. din săsescul Leibel, dim. din Leib, cmp. ung. laibi.

Latiță, lătițari — Salbă din mărgele mărunte și colorate cusute laolaltă ca o dantelă cu colțuri, purtată de fete și femei la gît. I se mai zice și « șiptari ».

Mărjele — Podoabă din boabe mari de « criștari » (cristal în culori vii), purtată de fete și neveste tinere la gît. Et. lat. margella = corai (Tiktin).

Mătăuz — Un mănunchi de flori uscate, de obicei busuioc sau ramuri subțiri legate laolaltă. Mătăuzul îl înmoaie mireasa în ciubărul cu apă și « împreorează », stropește oaspeții la nuntă. La stînă, cu « mătăuzul » se amestecă laptele în căldare. Et. rus. motověáz fir, legătură, din mot, motók = fuior, fascicul și věazáti, a lega; rut. mótuz, pol. motovaz, lanțu de la vîrtelniță, ceh. motous, motovous, parte din fuior (Scriban).

Mînecari — Un fel de haină scurtă și cu mîneci de lînă neagră. E întrebuințată de bărbați la lucru, mai ales iarna cînd dau « nutreț » la vite.

Opreg, pl. oprege — Piesă din portul femeilor purtată peste poală, în față și în dos, țesută din lînă și vopsită în negru cu zeamă de coajă de anin. Et. din vsl. prenšti = întinde, cf. srb. opreg (Tiktin)

Piană, pl. pene — Motiv de cusătură: « pui » și « pęń'e ». De pildă: « pui peste cot », « pene pe fodori ». Et. lat. penna = pană.

Pizar, pl. pizari — Motiv de cusătură ca un S mare tipărit și încîrligat. Et. slv. pisati = a scrie, pisar cel care scrie; cf. pol. pisarz, rus. pisorj (Tiktin).

Poală, pl. poale — Partea de jos a cămășii femeiești. Părțile croiului: « latu din spate », « latu dinainte » și cei doi « clini » tăiați din al treilea « lat de poale ». Et. vsl.

pola = jumătate, margine; cf. pola, poală de haină; srb. pola, jumătate, poală; rut. rus. pola, pcală (Scriban).

Proboadă — Pînză de « jolj » ori de pînză mai groasă cu « pui » şi « ciptă » la capete, lungă de 2,5 m cu care femeile se îmbrobodesc la cap. Et. slv. rus şi malorus: probuda = a se deştepta. Năframă cu ce se leagă la cap dimineaţa cînd s-a deşteptat (Tiktin). Cf. şi blg. podbradka şi podbradia, din pod, pe dedesupt şi brada, barbă (Scriban).

Primură, pl. primuri — Panglică, d. p. « primură la marginea laibărului ». Et. lat. primula, dim. din primus.

Pui — Motivele cusute pe diferitele piese de port, d. p. « pui pă poală », « pui păstă cot ». Et. lat. pullus, pulleus.

Pumnaşi, pl. pumnaşi — Manşeta de la mîneca cămăşii bărbăteşti. Et. diminutiv de la pumn, din lat. pugnus.

Rînduri — Cusătură lată cu motive de-a lungul mînecii la cămaşa femeiască, d. p. « rînduri pe mînec ». Rîndurile sînt formate din mai multe fîşii verticale numite « şir », de aici probabil şi numirea de « rînduri ». Et. vsl. rendu = rînd, rus. read, ung. rend (Tiktin).

Roata mare — Unul dintre cele mai răspîndite motive de cusătură de pe mîneca cămăşii femeieşti. E formată din « corzi » care se întretaie diagonal pe rîndurile mînecii încadrînd romburi umplute cu meandre în colţuri, ori cu « budiane », « pizari », sau mai recent cu motive florale.

Stan — Partea principală din croiul unei şubi ce acopere spatele şi uneori şi partea dinainte a corpului, croită din o singură bucată, tăind, la mijlocul ei, locul pentru grumaz. De pildă: « stanu din cîrcă ». Et. orig. slv., cf. stan în srb., pol., şi stanu în cea blg. şi rusă (Tiktin).

Strîmbele — Motiv de cusătură în arnici pe mîneca cămăşilor femeieşti de lucru, sau a femeilor mai în vîrstă, în formă de şiruri verticale în zig-zag cu colţuri, aplicate mai des la marginea rîndurilor. Et. lat. pop. strambus, cl. strabus = şpanchi, din vgr. strabos, sub influenţa lui skambos, strîmb (Scriban).

Sumna — Rochie de ceremonie de culoare albastru închis făcută din material cumpărat şi ornamentată pe la poale jur-împrejur cu panglici de argint. E purtată numai de nevestele tinere la nedei, nunţi şi marile sărbători. Şi în Oltenia « suhnă » e un opreg de stofă cumpărată, pe cînd opregu, ca şi aici, e de lînă ţesută în casă. În Maramureş e întrebuinţat termenul « sugnă ». La sîrbi şi ruteni sukno e postav; la sîrbi suknja e fustă; iar la ruteni suknea, haină (Scriban). La unguri szoknya e o fustă.

Şiptari — Podoabă făcută din mărgele mărunte şi colorate ca o dantelă. E purtată de fete şi nevestele tinere la gît. I se mai zice şi « lăţiţari ». Et. din « şiptă » cu sufixul -ari, iar acesta din ung. csipke = dantelă.

Şinor — Găitanele cu care se decorează laibăru şi şuba pe la guler, piept şi mîneci. De la ung. zsinor.

Şinor, şnur, şinoreşte, şnureşte — Termeni ce privesc tehnica cusăturii. Cînd coasă « şinoreşte » ori « şnureşte », femeia ţine cusătura în mîna stîngă pe degetul arătător. Mai întîi face « şinoru ăl lung » ori « aţa lungă », petrecînd acu şi aţa peste mai multe fire ale pînzei de la stînga la dreapta. Apoi coase îndărăt de la dreapta la stînga « şinoru ăl mic », tot peste două

fire şi de-a curmezişul peste « şinoru ăl lung » făcînd « pui ». Et. orig. germ. Schnur; cf. şi ung. zsinor.

Şocoţ, ciocoţ — Partea mai lată ovală de la curm, ornamentată cu oglinzi, mărgele şi fire de mătase şi arnici. Et. ung. csokor, cf. rom. ciucur, ciucure.

Şubă, pl. şubi — Mantauă lungă din pănură de lînă albă purtată iarna de bărbaţi şi femei. Pe la margini, la guler, piept şi mîneci e ornamentată cu postav şi cu « bîrnaş » în diferite culori. Părţile croiului şubii: « guleru », « aripa » (pl. « ăripi »), partea dinainte, « stanu din circă », partea din spate, « clinu » pl. « clini » de sub mînecă între stan şi aripă, « foltaş », bucata de sub mînecă la subsuori numită şi « clin », « mîneca » (pl. «mîneşile»). Et. din mgerm. Schûbe, rochie de ceremonie, bav. Schauben, manta bărbătească de ceremonie; srb., ung., rut., rus., šuba, şubă, blană; pol. szuba (Scriban).

Ţintă, pl. ţince, ţinte — Figuri mărunte şi perforate de cositor turnate într-un tipar de piatră moale înşirate pe o fîşie îngustă şi lungă de piele de capră. Se aplică pe o curea mai lată spre a face « balţul », cu care se-ncing fetele şi nevestele cu prilejul marilor sărbători şi nunţi. Et. vsl. centa, ban, din got. kintus, iar acesta din lat. centum sau quintus (Scriban).

Viaca, veaca, văcălie — Partea de jos a mînecii cămăşii femeieşti, d. p. « viaca şîţi », dar şi cercul sitei şi marginea, borul pălăriei. Et. din vsl. vieko, pleoapă, capac; rus. vieko, coşuleţ, pleoapă, de unde şi ung. véka, măsură, baniţă, polonic (Scriban).

Viţă — Un mănunchi de păr (cînd femeia îşi împleteşte părul), d. p. « fiecare tică e din tri viţă ». Salba de bani ce poartă fetele şi femeile la gît e « viţă de bani ». Et. din lat. vitea.

Zale — Zale de aramă cu care se-ncing nevestele tinere şi de care atîrnă figuri de aramă în formă de chei, care la joc zornăie. Et. din mlat. zaba, platoşă (Scriban).

LISTA ILUSTRAŢIILOR

În text

23. Grup de femei și bărbați din Runcu Mare, ducînd « cinstea » la un ospăț. 1954.
24. « Gazda » miresei primește pe rudele mirelui. Runcu Mare. 1954.
25. Mireasă și mire din Plop. 1955.
26. Nevastă cu copil în leagăn pe cîmp. Bunila. 1955.
27. În drum spre biserică pentru a boteza copilul. Muncelu Mic. 1954.
28. Neveste tinere cu fetițe. Muncelu Mic. 1954.
29. Femei din Ruda în costum de lucru torcînd și cosînd. 1955.
30. Femei din Bunila cosînd « rîndurile » pentru mîneca unei cămăși. 1955.
31. Fată din Alun cosînd motive ornamentale pentru mîneca unei cămăși. 1955.
32. Nevastă tînără din Alun cosînd « roata mare » pentru mîneca unei cămăși. « Corzile » care încadrează motivele florale au un șir de « pizare ». 1955.
33. Pădureancă din Bunila la seceriș în port de lucru. 1955.
34. Nevastă tînără din Lelese. 1912.
35. Fată din Lelese. 1912.
36. Nevastă cu copil din Lelese. Pe mîneca cămășii motivul ornamental « coșiile ». 1912.
37. Fată din Alun la culesul cînepii cu « cojoc înfundat ». 1955.
38. Pereche de bătrîni din Lelese. 1912.
39. Cimpoier din Cerbăl. 1914.
40. Port femeiesc din Cerbăl. 1914.
41. Port bărbătesc din Cerbăl. 1914.
42. Fată mare din Alun. Pe mîneca cămășii motivul ornamental « roata mare ». 1955.
43. Neveste tinere din Alun în costume de sărbătoare. În loc de « opreg » ele au în față « cătrința ». 1955.
44. Trei femei din Poenița Voinii în port de sărbătoare cu « oprege » în față și în spate. 1955.
45. Grup de femei din Alun în port de sărbătoare. 1955.
46. Femeie în vîrstă din Plop. 1955.
47. Trei femei din Poenița Voinii în costume de sărbătoare văzute din spate spre a arăta motivele cojoacelor. 1955.
48. Scenă de duminică pe o uliță din Alun. 1955.
49. Scenă de duminecă în fața unei case din Cerbăl. 1956.
50. Femeie în vîrstă din Bunila. 1955.
51. Bărbați din Bunila în « șube ». 1955.

52. Port bărbătesc cu « laibăr bănățănesc » și cruce la drum. Poenița Voinii. 1955

Reproduceri în culori

I. Bărbați din Vadu Dobrii și Sohodol.

II. Două fete și o nevastă din Lelese.

III. O nevastă cu « ceapsă » și « cîrpă » și o altă nevastă între două fete. Lelese.

IV. Neveste în port de sărbătoare Lelese.

V. Un grup de fete, neveste și bărbați din Lelese în port de sărbătoare.

Responsabil de carte: R. Şorban
Tehnoredactor V. Basarab
Corector: L. Caradima

Dat la cules 04.09.57. Bun de tipar 27.02.58. Tiraj 4150 ex. Hîrtie cretată de 120 gr. m.² Ft. 700×1000/16. Coli ed. 5,68. Coli de tipar 5. Ediţia I. Comanda 3687. Planşe policromie 5. A. nr. 02958. Pentru bibliotecile mici indicele de clasificare 74/76.

Tiparul executat sub com. nr. 1117 la Întreprinderea Poligrafică nr. 4, Calea Şerban Vodă 133, Bucureşti — R. P. R.

ÎN COLECȚIA
„CAIETE DE ARTĂ POPULARĂ"

au apărut:

T. *Bănățeanu*
PORTUL POPULAR DIN ȚARA OAȘULUI

Cornel Irimie
PORTUL POPULAR DIN ȚARA OLTULUI—ZONA FĂGĂRAȘ

Florea B. Florescu
PORTUL POPULAR DIN MOLDOVA DE NORD

I. Bielz
PORTUL POPULAR AL SAȘILOR DIN TRANSILVANIA

Florea B. Florescu
PORTUL POPULAR DIN MUSCEL

N. *Dunăre*
PORTUL POPULAR DIN BIHOR

Cornel Irimie
PORTUL POPULAR DIN ȚARA OLTULUI — ZONA AVRIG

N. *Dunăre* și M. *Focșa*
PORTUL BUCIUMANILOR DIN MUNȚII APUSENI

